

THE NATIONAL CREDIT ACT, 2005 (MOLAO WA BOSETŠHABA WA SEKOLOTO)

**'Tsoatlhe tse o tshwanetseng go di itse ka ga National Credit Act
(Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto) jaaka modirisi kgotsa moadimi'**

Volumu 1: 2007

KETAPELE

Bukana e e dira jaaka kaedi malebana le National Credit Act 34/2005 (NCA) (Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto) o gape o bidiwang 'Molao'. O malebana le batho ba ba tsayang sekoloto ka mokgwa wa kadimo ya madi, khiriso, thekiso ya karolotuelo (setolmente), karata ya dikoloto (credit card) kgotsa go bona dithoto kgotsa ditirelo ka sekoloto, jj mo motlameding wa dikoloto. Gape o malebana le batho kgotsa mekgatlho e e dirang jaaka batsereganyi ba dikoloto (credit intermediaries) jaaka ditheo tsa kgakololo, batlhankedi ba mekgatlho ya badiri le dikantoro tsa diporofense tsa merero ya badirisi. Ke maiteko a go nolofatsa dikaelo tsa Molao ka di lebile modirisi (consumer). Bukana e, ga e tlame semolao. Fa go ka nna le pelaelo nngwe le nngwe mabapi le bokao kgotsa tiriso ya dikaelo dingwe le dingwe tsa Molao, dikarolo tse di maleba tsa molao mmogo le melawana ya taolo di tshwanetse go lebelelwa.

Tsweetswe, fa o dirisa bukana, ela tlhoko gore kwa bokhutlong jwa kgaolo nngwe le nngwe go na le tlhaloso ya mafoko e e nolofatsang mareo go thusa modirisi yo o ka tswang a na le kitso e potlana ka mareko a dikoloto. Fa go kgonagalang, dikarolo tse di maleba tsa Molao le tsona di kailwe fa mmuisi a ka batla tshedimosetso go ya pele ka ga setlhogo se se sekiwang.

DITENG

1	Lemorago le le malebana le Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto (National Credit Act)	3
2	Ditshwanelo tsa modirisi kgotsa moadimi tsa sekoloto	9
3	Ditumelano tsa dikoloto	15
4	Ditiro tsa go bapatsa	26
5	Ditshenyegelo	30
6	Phediso, neelo le tharabololo ya ka pele ya ditumelano tsa dikoloto	38
7	Tiragatso ya thetelelo le ya sekoloto	44
8	Kgakololo ka ga dikoloto	48
9	Biro ya dikoloto le tshedimosetso ka ga dikoloto	55
10	Dikganetsano le dingongorego	65
11	Tiragatso ya Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto	71
12	Dikgolagano tse dingwe tse di mosola	75

Kgaolo ya bo 1

LEMORAGO LE LE MALEBANA LE MOLAO WA BOSETŠHABA WA SEKOLOTO

Maikaelelo a kgaolo e ke go neela modirisi kgotsa moadimi tshedimose tso ka kakaretso ka ga MOLAO, ka go araba dipotso tse di latelang mabapi le Molao:-

- Goreng Molao o ne wa tthagisiwa?
- Maikaelelo a Molao ke afe?
- Molao o laola batlamedi bafe ba dikoloto?
- Molao o laola ditumelano dife tsa dikoloto?

Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto o ne wa tthagisiwa go:

- Rotloetsa tsa merero ya ikonomi le loago tsa maAforika Borwa otlhe
- Rotloetsa mmaraka wa dikoloto o o siameng e bile o se bofitlha
- Sireletsa badirisi kgotsa baadimi le ditshwanelo tsa bona mo mmarakeng wa dikoloto
- Go laola **batlamedi ba dikoloto** botlhe, **Bagakolodi ba Dikoloto le biro ya dikoloto**
- Go fokotsa ditshenyegelo tsa sekoloto
- Go siamisa magareng ga batlamedi ba dikoloto ka go lolamisa mokgwa o ka ona sekoloto se rebolwang ke batlamedi ba dikoloto, gore badirisi batle ba bapise se se neelwang.

Maikaelelo a Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto ke go:

- **Nolofatsa le go siamisa mokgwa o tshedimosetso e tthagisiwang ka ona mo ditumalanong tsa dikoloto.** Molao o tthagisa mokgwa o batlamedi ba dikoloto ba tshwanetseng go rebola tshedimosetso ka ga ditumelano tsa dikoloto ka ona. Gape Molao o kopa gore batlamedi ba dikoloto ba tshwanetse go rebola tshedimosetso e ka puo e e bonolo e modirisi kgotsa moadimi a ka e tthaloganyang. Lebaka la se, ke gore badirisi ba tshwanetse go kgona go buisa le go tthaloganya tshedimosetso gore ba tle ba kgone go bapisa tshedimosetso ka ga ditumelano tsa dikoloto go tswa go batlamedi ba ba farologaneng ba dikoloto gore ba tle ba kgone go dira ditlhopho tse maleba.
- **Go laola biro ya dikoloto le tshedimosetso e e tsholang mo rekotong ka ga badirisi.** Molao o tthagisa mofuta wa tshedimosetso o biro ya dikoloto e ka o tsholang ka ga badirisi, ka moo tshedimosetso e bonwang ka teng, ka moo e dirisiwang ka teng, le sebaka se tshedimosetso e ka tsholang mo direktong tsa tsona. Gape, Molao o ikaelela go netefatsa gore biro ya dikoloto e tshola direktoto tse di nepagetseng ka ga badirisi kgotsa baadimi.
- **Go netefatsa gore dikumo tsotlhe tsa dikoloto di tsholwa ka moo go tshwanang ke batlamedi ba ba farologaneng ba dikoloto.** Kumo ya sekoloto e kaya mokgwa o motlamedi wa sekoloto a neelang modirisi sekoloto ka ona. Dikao tsa dikumo tsa dikoloto di akaretsa madi a kadimo go diakhaonto tsa banka (overdrafts), dikarata tsa dikoloto, dikadimo tsa madi tsa motho

sebele, diakhaonto tsa diaparo kgotsa tsa fenitšhara. Maikaelelo ke go netefatsa gore modirisi o itse fa batlamedi ba dikoloto botlhe ba ya go tshola dikumo tse di tshwanang ka mokgwa o o tshwanang.

- **Go thusa badirisi ba ba retelwang ke go duela go sekaseka seswa sekoloto sa bona.** Molao o tlamela badirisi, ba ba sa kgoneng go dira dituelo tsa bona tsa kgwedi le kgwedi mo ditumelanong tsa bona tsa dikoloto, go thusiwa ke Bagakolodi ba Dikoloto (Debt Counsellors) go rulaganya gape dituelo tsa bona tsa kgwedi le kgwedi le batlamedi ba bona ba dikoloto. Gape molao o ikaelela go thibela go retelwa ke go duela ga badirisi le go rotloetsa go adima go go siameng ke batlamedi ba dikoloto.
- **Go nna le bolaodi bo le bongwe go laola mmaraka otlhe wa dikoloto *National Credit Regulator (NCR) (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto)*.** Molao o tlhoma NCR, e e rweleng maikarabelo a go netefatsa kobamelo ya Molao. Batlamedi ba dikoloto ba kopiwa go kwadisa le setheo se gore batle ba dire semolao. Badirisi ba ka tsenya dingongorego malebana le batlamedi ba dikoloto le biro ya dikoloto le NCR fa ba reteletswe ke go rarabolola dikganetsano tsa bona ka tlhamalalo le motlamedi wa dikoloto kgotsa biro ya dikoloto.
- **Go tlhoma *National Consumer Tribunal (Lekgotlha ba Badirisi la Bosetšhaba)* go athola merero e e amanang le Molao.** Molao gape o tlhola Lekgotlha la Badirisi la Bosetšhaba le e leng kgotla e e ikemetseng ya badirisi le le neetsweng tiro ya go reetsa dikgetse le go dira ditaolo malebana le dingongorego tsa badirisi le dikganetsano le batlamedi ba dikoloto, ditlolo tsa Molao le ditshwetso tsa Bolaodi.

Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto o laola batlamedi ba ba latelang ba dikoloto:

- Dibanka
- Baadimisi ba madi a mannye
- Berekisi jaaka mabenkele a diaparo le a fenitšhara
- Dikgwebo tsotlhe, ditlamo, dikgwebodikgolo le batho ba ba dirang kgwebo ka sekoloto, ba neelana ka madi a kadimo, kgotsa ba tšhatšha morokotso mo diakhaontong tse di saletseng kwa morago.

Go tlaleletsa, o laola biro ya dikoloto le Bagakolodi ba Dikoloto.

Molao o laola ditumelano tse di latelang tsa dikoloto:

- Dibonto tsa dithoto
- Dibebefatsi tsa dikoloto jaaka dikarata tsa dikoloto, kadimo ya madi mo bankeng, dikarata tsa dikoloto, dikarata tsa dikaratšhe, madi a kadimo a sebele, dithekiso tsa karolotuelo (setolemente), dikhiriso, ditshwariso le diteransekešene tsa phokoletso.
- **Sekoloto sa tlhabololo**
- **Sekoloto sa tiragalo**
- Dinetealetso tsa dikoloto.

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Motlamedi wa dikoloto** – ke mongwe yo o adimang mongwe madi kgotsa a mo tlamela ka sekoloto ka fa tlase ga tumelano ya sekoloto.
- **Bagakolodi ba Dikoloto** - ke batho ba ba kwadisitsweng (rejistarileng) le NCR, ba ba thusang badirisi ba ba retelelwang ke go duela, go sekaseka sekoloto sa bona, ka mokgwa wa go buisana le batlamedi ba dikoloto go akaretsa le go bona taolo ya k g o t l a m o b o e m o n g j w a b a d i r i s i .
- **Biro ya dikoloto** ke ditheo tse di:
 - ↳ tsholang le go senola tshedimosetso ya sebele (sekoloto) mabapi le go duela le go amogela dipegelo kgotsa go batlisisa dikopo tsa dikoloto, ditumelano tsa dikoloto, hisitori ya tuelo kgotsa mefuta;
 - ↳ di kokoanyang tshedimosetso le go e somarela go tswa mo dipegelong tse di nang le tse di fa godimo;
 - ↳ rebolang dipegelo go ikaegilwe ka tshedimosetso e e fa godimo.

Tumelano ya sekoloto – ke tumelano e motlamedi wa dikoloto a rekisetsang modirisi dithoto kgotsa a mo adima madi. Modirisi o solofelwa go dumelana le melawana le go saena tumelano. Tumelano e ya go nna le tshedimosetso ka ga kumo ya sekoloto e modirisi a dirileng kopo ya yona e bile a setse a e neetswe. Tshedimosetso e e tshwanetse go akaretsa dipotso tse di jaaka paka ya tuelo, inšorense, morokotso le

TLHALOSO YA MAFOKO

madi a mangwe a a tšhatšhitsweng le gore go ya go diragala eng fa modirisi a retelelwa go duelela dikarolotuelo (distolemente) tsa gagwe.

Sekoloto sa tlhabololo – ke mofuta o o kgethegileng wa sekoloto o o tlhagisitsweng le go tlhalosiwa mo Molaong wa *National Credit Act*. Go ya ka Molao, go na le mefuta e le meraro ya sekoloto sa tlhabololo sekao dikadimo tsa madi ka maikaelelo a thuto, madi a kadimo a go aga, go atolosa kgotsa go tokafatsa ntlo ya tlhotlhwa e e kwa tlase le madi a kadimo a go dira dikgwebo tse dinnye le tse di mo magareng.

Sekoloto sa tiragalo –Fa tumelano ya tshimologo ya thekiso ya dithoto le ditirelo e tsenelwa, magareng ga morebodi mongwe le mongwe le modirisi maikaelelo ga se go atolosetsa modirisi sekoloto. Ka mafoko a mangwe ga se tumelano ya sekoloto, mme ka ntsha ya go retelelwa ga badirisi go duelela dithoto kgotsa ditirelo kgotsa pele ga letlha le le beilweng, madi, tšhatšhe, kgotsa morokotso o tsenngwa mo palong yotlhe. Jaanong tumelano e kailwa gore ke tumelano ya sekoloto sa tiragalo. Sekao sa sekoloto sa tiragalo ke akhaonto ya mmasepala e e saletseng kwa morago kgotsa akhaonto ya ngaka e e saletseng kwa morago.

(Dikarolo 5, 8, 10, 12, le 26)

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditumelano tsa dikoloto (Kgaolo ya bo 3)
- Biro ya dikoloto (Kgaolo ya bo 9)
- Dikganetsano le dingongorego (Kgaolo ya bo 10)
- Tiragatso ya MOLAO (Kgaolo ya bo 11)

Kgaolo ya bo 2

DITSHWANELO TSA MODIRISI KGOTSA MOADIMI TSA SEKOLOTO

Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto o netefaletsa badirisi kgotsa boadimi ditshwanelo tse di latelang, tse di yang go akarediwa mo kgaolong e:

- Tshwanelo ya go dira kopo ya sekoloto
- Tshwanelo ya go se kgethololwe fa o dira kopo ya sekoloto
- Tshwanelo ya go neelwa mabaka a go ganelwa ka sekoloto
- Tshwanelo ya go neelwa ditokomane ka puo ya semmuso e modirisi a e tlhaloganyang
- Tshwanelo ya go neelwa ditokomane ka puo e e tlhaloganyegang sentle
- Tshwanelo ya go neelwa ditokomane tse di kwadilweng tse di amanang le teransekešene ya sekoloto
- Tshwanelo ya khupamarama ya tshedimisetso ya sebele
- Tshwanelo ya go fitlhelela le go gwetlha tshedimisetso e e tshwerweng ke biro ya dikoloto
- Tshwanelo ya go amogela diteitemente ka tlhomamo.

Tshwanelo ya go dira kopo ya sekoloto

Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto o kaya fa mongwe le mongwe, motho, kgotsa setlhophha sa batho kgotsa setlamo, se na le tshwanelo ya go dira kopo ya sekoloto mo motlameding mongwe le mongwe wa dikoloto. Le fa go ntse jalo, tshwanelo e, ga e thibele motlamedi wa dikoloto go gana go neelana ka sekoloto, fa fela lebaka la go gana go neelana ka sekoloto le ikaegile ka mabaka a kgwebo a a tsamaelanang le **dithulaganyo tsa ona tsa tlwaelo tsa tshekatsheko ya kgonagalo ya sekoloto.**

(Karolo 60)

Tshwanelo ya go se kgethololwe fa o dira kopo ya sekoloto

Badirisi ba ba dirang kopo ya sekoloto gape ba sirelediwa kgatlhanong le kgethololo e e sa siamang go tswa mo motlameding wa dikoloto. Molao o thibela batlamedi ba dikoloto go kgetholola kgatlhanong le badirisi ka ntlha ya mmala, lotso, dingwaga, kamego ya sepolotiki, bong, bodumedi, kgotsa kamego mo mokgatlhong mongwe le mongwe o o rileng wa badiri. Modirisi yo o akanyang gore o kgetholotswe ka mabaka a a ka tsaya kgato kgatlhanong le motlamedi wa dikoloto ka Kgotla ya Tekatekano, kgotsa a ka tsenya ngongorego kwa Bolaoding jwa Bosetšhwa jwa Sekoloto (National Credit Regulator) bo bo yang go lebisa bothata kwa Kgotleng ya Tekatekano.

(Karolo 61)

Tshwanelo ya go neelwa mabaka a go ganelwa ka sekoloto

Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto (National Credit Act) o neela modirisi kgotsa moadimi, yo kopo ya gagwe ya sekoloto e gannweng ke motlamedi wa dikoloto, tshwanelo ya go batla mabaka a a kwadilweng a gore goreng kopo ya gagwe ya sekoloto e gannwe. Fa tshwetso ya go

gana kopo ya modirisi e ikaegile ka pegelo e e sa itumediseng ya biro ya dikoloto, Molao o kaya gore motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go neela modirisi ka lekwalo leina, aterese le dintlha tse dingwe tsa kgolagano tsa biro ya dikoloto e motlamedi wa dikoloto a amogetseng tshedimosetso kwa go yona.

Tshwanelo ya go neelwa ditokomane ka puo ya semmuso e modirisi a e tlhaloganyang

Modirisi o na le tshwanelo ya go amogela ditokomane mo motlameding wa dikoloto ka puo ya semmuso e a e tlhaloganyang. Ditokomane tse motlamedi wa dikoloto a tshwanetseng go di neela modirisi di akaretsa tumelano ya dikoloto, dikgotheišene le diteitemente. Le fa go ntse jalo, tlhokego e, e ikaegile ka mabaka le dintlha tse di jaaka tiriso, tiragalo, ditshenyegelo, kgaolo le ditlhokego tsa badirisi ba ba thusiwang ke motlamedi wa dikoloto. Motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go dira tshisinyo go NCR malebana le dipuo tse a ikaelelang go tlhagisa ditokomane tsa gagwe ka tsona mme NCR e ya go dumelela ditshisinyo tse.

(Karolo 63)

Tshwanelo ya go neelwa ditokomane ka puo e e siameng e bile e tlhaloganyega

Modirisi o na le tshwanelo ya go amogela tshedimosetso le ditokomane ka puo e e siameng. Se se raya gore diteng, bokao le botlhokwa jwa tokomane di tshwanetse go nna bonolo go tlhalogangwa. Mo ntlheng e *National Credit Regulator* (Bolaoding jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto) bo ka rebola dikaelo tse di supang se se yang go tsewa e le “puo e e siameng” (plain language).

(Karolo 64)

Tshwanelo ya go neelwa ditokomane tse di amanang le teransekešene ya sekoloto

Molao o neela modirisi tshwanelo ya go amogela ditokomane tse di amanang le tumelano ya sekoloto ka mokgwa o modirisi a o tlhophang. Modirisi a ka tlhopho go amogela ditokomane ka boena kwa lefelong la kgwebo la motlamedi wa dikoloto, kgotsa ka fekeše, imeili, kgotsa ka tsebe e e gatisegang ya webe. Modirisi o na le tshwanelo ya go amogela khophi e le nngwe ya kemelo ya ditokomane mo motlameding wa dikoloto, ntle le go duedisiwa, fa fela modirisi a kopa khophi ya kemelo mo sebakeng sa ngwaga sa thomelo ya ditokomane tsa tshimologo. Malebana le ditokomane dingwe le dingwe tsa kemelo tsa tlaeletso, modirisi o ya go solofelwa go duela motlamedi wa dikoloto.

(Karolo 65)

Tshwanelo ya tsholo ya khupamarama

Tshwanelo ya modirisi ya **khupamarama** e sirelediwa ke kaelo ya gore mongwe le mongwe kgotsa mokgatlho o o amogelang kgotsa o o rulaganyang tshedimosetso ya khupamarama ka ga modirisi o tshwanetse go dirisetsa tshedimosetso mabapi le maikaelelo a modirisi a neetseng tetla ya gagwe mo go ona, ntle le fa tiriso kgotsa kgololo ya tshedimosetso eo e le tlhokego go ya ka Molao. Gape Molao o kaya gore motho kgotsa mokgatlho o o tshwereng tshedimosetso ya khupamarama ya modirisi o ka e golola fela fa go laetswe ke modirisi kgotsa kgotla ya molao.

(Karolo 68)

Tshwanelo ya go fitlhelela le go gwetlha tshedimosetso e e tshwerweng ke biro ya dikoloto

Molao o neela modirisi tshwanelo ya go:

- Fitlhelela tshedimosetso e biro ya dikoloto e e tshwerweng ka ga ena. Tshedimosetso e tshwanetse go neelwa modirisi mahala dikgwedi dingwe le dingwe di le somepedi kgotsa ka tuelo fa modirisi a kopa tshedimosetso go feta gangwe mo sebakeng sa dikgwedi di le somepedi. Madi ao ga a tshwanela go feta R20.00.
- Go gwetlha le go kopa bosupi jwa nepagalo ya tshedimosetso e e tshwerweng ke biro ya dikoloto. Fa biro ya dikoloto e ka retelelwa ke go neela modirisi bosupi jwa nepagalo ya tshedimosetso e modirisi a e ganetsang, e gapeletsega go tlosa tshedimosetso e e ganetswang mo direkhotong tsa yona.
- Go gakololwa ke motlamedi wa dikoloto pele tshedimosetso e e rileng e e sa siamang ka ga modirisi oo e lebiswa kwa birong ya dikoloto. Modirisi le ena o tshwanelwa ke go amogela khophi ya tshedimosetso eo fa a e kopa.

(Karolo 72)

Tshwanelo ya go amogela diteitemente ka tlhomamo

Molao o kaya gore motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go neela modirisi ka seteitemente gangwe ka kgwedi kgotsa gangwe dikgwedi dingwe le dingwe di le pedi fa tumelano e le ya **tumelano ya thekiso ya karolotuelo (setolemente)**, **khiriso** kgotsa madi a kadimo a a bonweng. Kgaotso e telele e ka letlelelwa ka tetla ya modirisi. Le fa go ntse jalo, tela e, ga e a tshwanela go feta dikgwedi di le 3. Malebana le **tumelano ya dithoto** modirisi o tshwanetse ke go amogela seteitemente dikgwedi dingwe le dingwe di le thataro.

(Karolo 108) (Section 108)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Dithulaganyo tsa tshekatsheko ya kotsi tsa dikoloto** tshekatsheko e e diriwang ke motlamedi wa dikoloto go tlhomamisa gore sekoloto se ya go neelwa modirisi kgotsa nnyaa, go tlhomamisa gore ke maemo afe a sekoloto se se sa siamang a ka solofelwang, le gore ke maemo afe a kotsi a a yang go amogelesega go netefatsa poelo e e diriwang.
- **Khupamarama** - go netefatsa gore tshedimisetso e e tshwerweng ka ga motho ga e gololwe ntle le tetla ya modirisi kgotsa jaaka mola o o tlhoka .
- **Tumelano ya thekiso ya setolemente** - thekiso ya thoto e e sutisiwang mo tuelo e diriwang ka mokgwa wa dituelo tsa tlhomamo, morokotso, madi le ditšhatšhe di duelwa motlamedi wa dikoloto ke modirisi yo o nang le thoto kgotsa yo a e dirisang. Taolo ya thoto e ya go modirisi kwa bokhutlong jwa paka ya tumelano ya sekoloto .
- **Khiris** – go nne le thoto e e sutisiwang ga nakwana gape dituelo di nna teng mabapi le tiriso ya yona. Morokotso, madi le ditšhatšhe di a duelwa e bile modirisi o na le tlhopho ya gore taolo e sutisiwe kwa bokhutlong jwa tumelano.
- **Tumelano ya thoto** - tumelano ya fa sekoloto se bonwa ka mokgwa wa tshireletso ka tsholofetso ya thoto e e sa sutisiweng, jaaka kadimo ya madi ya legae ka mokgwa wa bonto mo thotong.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditumelano tsa dikoloto (Kgaolo ya bo 3)
- Tiragatso ya thetelelo le ya sekoloto (Kgaolo ya bo 7)
- Biro ya dikoloto le tshedimisetso ka ga dikoloto (Kgaolo ya bo 9)
- Dikganetsano le dingongorego (Kgaolo ya bo 10)

Kgaolo ya bo 3

DITUMELANO TSA DIKOLOTO

Mo kgaolong e ditlhogo tse di latelang di ya go akarediwa:

- Tumelano ya sekoloto ke eng?
- Ditumelano tse di sa akarediwang ke Molao
- Diteitemente tsa pele ga tumelano le dikhoutu
- Ditumelano tse di seng mo molaong
- Ditlamorago tsa ditumelano tse di seng mo molaong
- Dikaelo tse di seng mo molaong tse di mo ditumelanong tsa dikoloto
- Ditlamorago tsa dikaelo tse di seng mo molaong
- Diphetogo mo ditumelanong tsa dikoloto le dikoketso/diphokotso mo ditekanyetsong tsa dikoloto.

Tumelano ya sekoloto ke eng?

Tumelano ya sekoloto e ka tlhalosiwa e le tumelano magareng ga motlamedi wa dikoloto le modirisi mo:

- Motlamedi wa dikoloto a rebolelang modirisi dithoto kgotsa ditirelo kgotsa a mo adima madi.
 - ↳ Modirisi o duelela dithoto kgotsa ditirelo kgotsa o duela madi a a adimilweng ka dikarolotuelo (ditolemente) ka paka ya nako; kgotsa
 - ↳ Fa modirisi a ya go dira tuelo e le nngwe, tuelo e e diriwa mo letlheng le le tlang le modirisi le motlamedi wa dikoloto ba dumelaneng ka lona; e bile
 - ↳ Modirisi o tshwanetse go duela morokotso, madi kgotsa ditšhatšhe mo mading a a setseng a madi a a adimilweng kgotsa a a kolotiwang malebana le dithoto le ditirelo tse di rebotsweng ke motlamedi wa dikoloto.
- Modirisi le motlamedi wa dikoloto ba tsenang mo **teransekešeneng ya go tshwarwa ga sengwe**, tumelanong ya teransekešene ya thekiso ya karolotuelo (setolemente) ya phokoletso, tumelanong ya dithoto kgotsa mo tumelanong ya khiriso.
- Motlamedi wa dikoloto a tsenang mo tumelanong ya netefaletso ya sekoloto le motho a le mongwe mo motho yo a tshepisang go duela sekoloto se se dirilweng ke modirisi yo mongwe morago ga go amogela topo go tswa go motlamedi wa sekoloto.

(Karolo 8)

Ditumelano tse di sa akarediwang ke Molao

- Ditumelano tsa fa motlamedi wa dikoloto le modirisi ba amanang, sekao fa monna a adima mosadi wa gagwe madi;
- Ditumelano tsa fa leloko la setokofele le adima madi mo setokofeleng;
- Ditumelano tsa fa mokaedi wa setlamo (khamphani) a adima setlamo sa gagwe madi;
- Ditumelano tsa fa setheo sa puso se adima motswedi mongwe madi kgotsa se adima madi mo motsweding mongwe. Sekao fa banka e adima madi mo Bankeng ya Aforika Borwa ya Resefe, teransekešene e ga e a akarediwa ke Molao.

Diteitemente tsa pele go tumelano le dikhoutu

Molao o kopa gore modirisi kgotsa moadimi o tshwanetse go neelwa **seteitemente sa pele go tumelano** le khotheišene pele a tsena mo tumelanong ya sekoloto le motlamedi wa sekoloto. Seteitemente sa pele go tumelano ke tokomane e e tlhagisang dintlha le melawana ya tumelano ya sekoloto se motlamedi wa dikoloto a ikaelelang go se saena le modirisi. Go tlaleletsa, modirisi o tshwanetse go neelwa khotheišene e e senola ditshenyegelo tsa sekoloto se se kopiwang. Khotheišene e e akaretsa **sekoloto se segolo (principal debt)**, kelo ya morokotso, madi otlhe a a tshwanetseng go duelwa ka fa tlase ga tumelano, dikarolotuelo (ditolemente) le ditšhelete tsotlhe, ditšhatšhe le morokotso. Seteitemente sa pele go tumelano le khotheišene di ka kwadiwa mo tokomaneng e le nngwe kgotsa mo ditokomaneng tse di kwa thoko. Khotheišene e modirisi a e amogelang e nna malatsi a tiro a le matlhano. Fa motlamedi wa dikoloto a tsena mo tumelanong le modirisi mo

sebakeng sa malatsi a a matlhano, o pateletsega go dira jalo ka kelo e e tshwanang kgotsa ditshenyegelo jaaka go kailwe mo khotheišeneng.

(Dikarolo 92 le 93)

(Melawana ya taolo 28 – 31)

Ditumelano tse di seng mo molaong

Molao o kaya ditumelano tse di latelang tsa dikoloto di se mo molaong:-

- Ditumelano tsa fa modirisi e le **ngwana** e bile a sa thusiwa ke motlhokomedi ka motsi wa fa tumelano e ne e saeniwa ke modirisi. Fa modirisi a timetsa motlamedi wa dikoloto gore ga e sa tlhole e le ngwana tumelano e ya go diragadiwa.
- Ditumelano tse di tselwang le modirisi yo o kailweng a sa itekanela mo tshologanyong;
- Ditumelano tse di tselwang le modirisi yo o ka fa tlase ga **taolo ya kgotla ya sekoloto** mo motsamaisi a sa neelang tetla ya gore tumelano e tselwe;
- Ditumelano tse di malebana le **tlhopho e e sa siamang ya papatso (negative option marketing)**. “Tlhopho e e sa siamang ya papatso” e kaya maemo a fa motlamedi wa dikoloto a neela modirisi sekoloto se ka tshamalalo se nnang tumelano ya sekoloto ntle le fa modirisi a se gana.
- Ditumelano tsa fa motlamedi wa dikoloto a sa kwadisa (rejistara) le NCR, le fa a kopiwa semolao go dira jalo. Motlamedi wa dikoloto yo o kwadisitsweng o kopiwa go senola setifikeiti sa kwadiso mmogo le setshwantsho (decal) se se rebotsweng ke NCR.

N.B. Batlamedi ba bangwe ba dikoloto ga ba tshwanela go kwadisa (rejistara) le NCR fela ditumelano tsa bona le tsona di laolwa ke dikaelo tsa Molao.

**(Karolo 89)
(Molawana wa taolo 32)**

Ditlamorago tsa ditumelano tse di seng mo molaong

Fa tumelano ya sekolo e kailwe ke kgotla gore ga e mo molaong, motlamedi wa dikoloto ga a kitla a tshwarisa modirisiwa malebana le madi a a kolotiwang ka fa tlase ga tumelano eo. Molao o kaya gore motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go busetsa modirisi madi mangwe le mangwe a a duetsweng, mmogo le morokotso ka kelo e e kailweng mo tumelanong. Fa go fitlhelwa gore modirisi o ya go humisiwa mo go sa siamang fa madi otlhe a a duetsweng motlamedi wa dikoloto a busediwa ena, madi ao motlamedi wa dikoloto o ya go tsewa ke Puso.

(Karolo 89)

Dikaelo tse di seng mo molaong/ditlelose tse di seng mo molaong mo ditumelanong tsa dikoloto

Molao ga o dumelele dikaelo tse di rileng/ditlelose tse di rileng go akarediwa mo ditumelanong tsa dikoloto. Thibelo ya dintlha tse le melawana e e dira go sireletsa modirisi kgatlanong le ditiro tse di rileng tsa batlamedi ba dikoloto. Magareng ga dikaelo/ditlelose tse di thibelwang ke:-

- Dikaelo/ditlelose tse di timetsang modirisi kgotsa di lebisa modirisi kwa kgonagalong ya tsietso (fraud);

- Dikaelo/ditlelose tse di tlhomamisang fa modirisi a latlhegetswe ke dingwe tsa ditshwanelo tsa gagwe tse di ka dirang mo ditumelanong tsa dikoloto. Ditshwanelo tse di ka se keng tsa latlhegelwa di akaretsa tshwanelo ya modirisi ya gore sekoloto sa gagwe se sekasekiwe, tshwanelo ya gore dithoto tse di **tserweng** di rekisiwe ka tlhatlha e e siameng e e amanang le mmaraka, le go gana debiti nngwe le nngwe e e tsenang ka akhaonto ya modirisi;
- Dikaelo/ditlelose tse di kopang gore modirisi a amogele gore o amogetse dithoto kgotsa tshedimosetso mo motlameding wa dikoloto, pele dithoto kgotsa tshedimosetso e amogelwa ke modirisi;
- Dikaelo/ditlelose tse di kopang modirisi go dumela go latlhegelwa ke madi a a duetsweng motlamedi wa dikoloto ka motsi wa fa modirisi a khutlisa tumelano;
- Dikaelo/ditlelose tse di kopang modirisi go tlogela dilwana tse di jaaka lokwaloitshupo, dikarata tsa banka kgotsa dinomoro tsa PIN tsa dikarata tsa banka go motlamedi wa dikoloto;
- Dikaelo/ditlelose tse di dumelelang motlamedi wa dikoloto go refosanya sekoloto sa modirisi le thoto kgotsa akhaonto ya modirisi e e tshwerweng ke motlamedi wa dikoloto, ntle le fa modirisi a neetse motlamedi wa dikoloto ditaello tse di kayang gore ke dithoto dife tse ka refosanngwang le tumelano efe ya sekoloto.

Ditshwanelo tse di latelang tsa molao o o tlwaelegileng kgotsa dithuso tse di leng teng go modirisi ga di a tshwanelwa go latlhegelwa mo tumelanong ya sekoloto.

- **Exceptio errore calculi** e kaya tshireletso e e ikaegileng mo phosong ya go tlhakanya.
- **Exceptio non numerate pecuniae** e kaya tshireletso ka mongwe yo o neng a tshwarisiwa malebana le tshepiso ya go duela madi a a neng a se ke a amogelwa.
- **Exceptio non causa debiti** e kaya tshireletso ya gore sekoloto se se lopiwang ga se na motheo kgotsa lebaka.

Dintlha tse di kailweng fa godimo di malebana le gore motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go supa lebaka la dintlha tse di maleba ka botlalo fa tumelano ya sekoloto e diragadiwa.

O se ke wa saena tokomane e e senang sepe. Motlamedi wa dikoloto a ka tsenya dintlha tse dingwe morago ga gore o saene konteraka, tse o sa dumelanang le tsona.

(Karolo 90 & 121) (Molawana wa taolo 32)

Ditlamorago tsa dikaelo tse di mo molaong tsa ditumelano tsa dikoloto

Modirisi ga a tshwanelwa go tshwarisiwa kgotsa go gapelediwa go obamela kaelo e e mo tumelanong ya sekoloto e e fitlhelwang gore ga e mo molaong. Dikaelo tse di seng mo molaong di ama ditumelano tsa sekoloto ka mekgwa e le mebedi:

1. Kaelo e e seng mo molaong e ka dira gore tumelano yotlhe ya sekoloto go nna mo e seng mo molaong e bile modirisi a ka se gapelediwe go duela motlamedi wa sekoloto ka fa tlase ga tumelano eo; kgotsa

2. Kaelo e e seng mo molaong e ka tlhabololwa ke kgotla kgotsa ya phimolwa go netefatsa gore tumelano e nna mo molaong e bile modirisi o ya go tlamiwa ke tumelano ya sekoloto le kaelo e e tlhabolotsweng.

(Karolo 90)

Diphetogo mo ditumelanong tsa dikoloto le dikoketso/diphokotso tsa ditekanyetso tsa dikoloto

Molao o kaya gore phetogo nngwe le nngwe e e diriwang mo tumelanong ya sekoloto, e modirisi a setseng a e saenile ga e ne e nna le maatla, ntle le fa

- phetogo e fokotsa sekoloto sa modirisi ka fa tlase ga tumelano; kgotsa
- modirisi a saena ditlhakaina tsa gagwe mo methalong fa thoko ga phetogo e e dirilweng; kgotsa
- phetogo e rekhodiwa ka go kwalwa le go saeniwa ke modirisi le motlamedi wa dikoloto; kgotsa
- fa phetogo e dumelanwa ka molomo e tshwanetse go rekhodiwa mme morago e be e kwadiwa.

Go ya ka Molao, modirisi o na le tshwanelo ya go laela motlamedi wa dikoloto, ka lekwalo, go fokotsa tekanyetso ya gagwe ya sekoloto ka fa tlase ga dikoloto. Motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go netefatsa le modirisi gore tekanyetso e ne ya fokodiwa go ya ka kopo ya modirisi e bile o tshwanetse go bontsha letlha le ka lona tekanyetso e e fokoditsweng e tsenang mo tirisong ka lona.

Modirisi o dumeletswe go kopa motlamedi wa dikoloto go oketsa tekanyetso ya gagwe ya sekoloto ka fa tlase ga dikoloto ka nakwana kgotsa leruri. Modirisi o tshwanetse go dumela, ka lekwalo, go koketso ya ka tllhamalalo ya tekanyetso go sekoloto sa gagwe, fela le fa motlamedi wa dikoloto a bona tumelano eo mo modirising, tekanyetso e ka oketswa fela gangwe ka ngwaga. Le fa go ntse jalo, modirisi a ka kopa koketso ya tekanyetso ya sekoloto nako nngwe le nngwe.

(Dikarolo 116–119)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Teransekešene ya go tshwarwa ga sengwe** – tumelano ya gore sekoloto se atolosediswa modirisi, yo o tshepisang thoto e e sutisiwang jaaka tshireletso malebana le sekoloto se se atolositsweng.
- **Ngwana** – motho yo o ka fa tlase ga dingwaga di le 18 yo a iseng a kaiwa ke kgotla go nna le maemo a bogolo.
- **Taolo ya kgotla ya sekoloto** – taolo e e rebolang ke Kgotla ya Bomagiseterata mo sekoloto sa modirisi, se se sa tshwanelang go feta R50 000, se sekasekiwa le go tsamaisiwa ke motsamaisi yo o thapilweng ke kgotla.
- **Go tsewa ga dithoto** – fa a reteletswe ka fa tlase ga tumelano ya thekiso ya karolotuelo (setolemente), e bile motlamedi wa sekoloto a bone taolo ya kgotla, motlamedi wa sekoloto a ka tsaya dithoto tse di rekisitsweng ka fa tlase ga tumelano ya thekiso ya karolotuelo (setolemente).
- **Seteitemente sa pele go tumelano** - seteitemente se motlamedi wa dikoloto a se neelang modirisi pele a tsema mo tumelanong ya sekoloto le modirisi. Seteitemente se senola dintlha le melawana Ya tumelano ya sekoloto e e ikaelelwang.

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Tlhopho e e sa siamang ya papatso (negative option marketing)** – fa motlamedi wa dikoloto a neela modirisi sekoloto se a sa dirang kopo ya sona. Modirisi o tshwanetse ka sebele go gana neelo fa a ka retelelwa e ya ka tlhamalalo go nna tumelano ya sekoloto (lebelela kgaolo ya bone malebana le tshedimosetso go ya pele).

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditiro tsa go bapatsa (Kgaolo ya bo 4)
- Ditshenyegelo (Kgaolo ya bo 5)
- Neelo, khutliso le tharabololo ya ka pele (Kgaolo ya bo 6)

Kgaolo ya bo 4

DITIRO TSA GO BAPATSA

Kgaolo e e lebagane le ditiro tsa go bapatsa le tsa dithekiso tse batlamedi ba dikoloto ba letleletsweng go di dira. Gape e akaretsa ditiro tse di sa letlelelwang ka fa tlase ga NCA.

Ditlhogo tse di latelang di ya go akarediwa:

- Tlhopo e e sa siamang ya go bapatsa (negative option marketing)
- Thibelo ya go bapatsa le dithekiso tsa sekoloto kwa legang la modirisi le kwa lefelong la tiro
- Mabaka a fa go letlelelwang go bapatsa le go rekisa sekoloto kwa legang la modirisi le kwa lefelong la tiro.

Tlhopho e e sa siamang ya go bapatsa (negative option marketing)

Tlhopho e e sa siamang ya go bapatsa e diragala fa motlamedi wa dikoloto a neela modirisi sekoloto, se modirisi a sa dirang kopo ya sona, e bile kopo e kaya gore tumelano ya go nna teng ka tlhamalalo ntle le fa modirisi a gana kopo. Molao o thibela mofuta o wa go bapatsa. Tumelano nngwe le nngwe e modirisi a tsenang mo go yona ka mokgwa o ga e mo molaong e bile go ya go samaganwa le yona jaaka go tthalositswe mo Kgaolong ya bo 3.

Gape Molao o tlhoka gore ka motsi wa go saeniwa ga tumelano ya sekoloto modirisi o tshwanetse go neelwa tšhono ya go swetsa ka ga tse di latelang:

- gore tekanyetso ya sekoloto ya modirisi ka fa tlase ga kadimo ya dikoloto e okediwe ka tlhamalalo dikgwedi dingwe le dingwe di le somepedi;
- go bona tllhaeletsano ya papatso kgotsa go akarediwa mo lenaneng lengwe le lengwe la badirelwa kgotsa la papatso la motlamedi wa dikoloto le le tshwanetseng go rekisiwa kgotsa go abiwa.

(Karolo 74)

Thibelo ya go bapatsa le dithekiso tsa sekoloto kwa legaeng le kwa tirong

Molao o kaya gore motlamedi wa sekoloto ga a tshwanela go sotla modirisi ka maikaelelo a go tsena mo tumelanong ya sekoloto le modirisi. Go netefatsa gore badirisi ga ba tenewe ka go tsena mo

ditumelanong, Molao o thibela go bapatsa le thekiso ya sekoloto kwa legaeng la modirisi kgotsa kwa lefelong la gagwe la tiro. Le fa go ntse jalo, go na le mabaka/dintlha, mo sekoloto se ka bapadiwang semolao kgotsa sa rekisiwa kwa legaeng la modirisi kgotsa kwa lefelong la gagwe la tiro. Ona a sekasekiwa fa tlase.

(Karolo 75)

Mabaka a fa go letlelelwang go bapatsa le go rekisa sekoloto kwa legaeng la modirisi

NCA e letlelela sekoloto go bapadiwa kgotsa go rekisediwa modirisi kwa legaeng la gagwe ka fa tlase ga mabaka a a latelang:

- fa motlamedi wa dikoloto a laleditswe ke modirisi go bapatsa kgotsa go rekisa sekoloto kwa legaeng la modirisi;
- fa motlamedi wa dikoloto a etela modirisi go rekisa dithoto kgotsa ditirelo, mme mo thulaganyong a ithaopa go neelana ka kgotsa go rulaganya sekoloto go thusa dithoto kgotsa ditirelo tse motlamedi wa dikolotong a di rekisang ka ditšhelete;
- fa motlamedi wa dikoloto a rekisa sekoloto sa tlabololo a ka dira jalo kwa legaeng la modirisi kgotsa lefelong la gagwe la tiro ntle le go lalediwa ke modirisi.

Molao o letlelela sekoloto go bapadiwa kgotsa go rekisiwa kwa lefelong la tiro la modirisi ka fa tlase ga mabaka a a latelang:

- fa modirisi e le mothapi;

- fa modirisi a rulagantse le motlamedi wa dikoloto go etelwa kwa tirong ka maikaelelo a go bapatsa kgotsa go rekisa sekoloto;
- fa motlamedi wa dikoloto a rulaganya le mothapi mmogo le moemedi wa mokgatlho wa badiri le/kgotsa modiri gore motlamedi wa dikoloto a bapatse kgotsa a rekise sekoloto kwa tirong;
- fa motlamedi wa dikoloto a rekisa sekoloto sa tlhabololo.

(Karolo 75)

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa Badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditumelano tsa Dikoloto (Kgaolo ya bo 3)

Kgaolo ya bo 5

DITSHENYEGELO

Kgaolo e e samagana le madi a batlamedi ba dikoloto ba letleletsweng go a tšhatšha badirisi fa ba tseba mo ditumelanong tsa dikoloto le bona. E akaretsa ditlhogo tse di latelang:

- Dikelo tsa morokotso le madi a tshimololo
- Madi a tirelo
- Inšorensense ya sekoloto
- Ditshenyegelo tse dingwe.

Dikelo tsa morokotso le madi a tshimololo

Morokotso ke madi a motlamedi wa dikoloto a a tšhatšhang modirisi mo palong e e setseng ya tumelano ya sekoloto. Palo e e tlhakanngwa ke motlamedi wa sekoloto ka go dirisa peresente, e e bediwang kelo ya morokotso. Kelo e ya morokotso e tshwanetse go tlhagelela mo tumelanong ya sekoloto e modirisi a a e saenang ka nako ya go tsena mo tumelanong ya sekoloto. Molao o laola dikelo tsa morokotso ka go kaya dikelo tsa morokotso tse batlamedi ba dikoloto ba ka di tšhatšhang badirisi malebana le ditumelano tse di farologaneng tsa dikoloto. Lebelela tafole e e fa tlase malebana le dikelo tsa morokotso tse Molao o di kayang.

Madi a tshimololo ke madi a motlamedi wa dikoloto a a tšhatšhang modirisi go tsena mo tumelanong ya sekoloto le modirisi. Modirisi o gapeletsega fela go duela madi a fa a tsena mo tumelanong. Motlamedi wa sekoloto o tshwanetse go neela modirisi tlhopho ya go duela madi a kwa thoko kwa pele e bile ka go dira jalo, ga go na morokotso o o tshwanetseng go tšhatšhiwa mo mading. Molao gape o laola madi a tshimololo ka go kaya madi a tshimololo a modirisi a ka a tšhatšhiwang. Lebelela tafole e e fa tlase malebana le tshedimosetso e nngwe. Madi a tshimololo ga a tshwanela go feta diperesente di le 15 tsa madi a kadimo a modirisi a dirileng kopo ya ona.

(Karolo 101)

(Melawana ya taolo 36, 39, 40, 41, 42, 45)

Mofuta wa tumelano ya sekoloto	Kelo ya morokotso	Madi a tshimololo
Ditumelano tsa dithoto/dibonto	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 5\%$	R1 000 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R10 000 (madi a makisimamo R5 000)
Dikoloto (sekao Dikarata tsa dikoloto, Dikarata tsa polokelo jj)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (madi a makisimamo R1 000)
Dikoloto tse di sa Netefadiwang(sekao Madi a kadimo a sebele)	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R150 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (Madi a makisimamo R1 000)
Ditumelano tsa Dikoloto tsa Tiragalo (sekao dikoloto tse di saletseng morago go tswa kwa dingakeng, Eskom, Dimmasepaleng jj)	2% ka kgwedi	N/A
Ditumelano tsa Dikoloto tsa Tlhabololo:		
• Madi a kadimo a Kgwebo a Mannyé & a mo Magareng	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R250 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (Madi a makisimamo R2 500)
•Madi a kadimo a kago ya matlo a tlhotlha e e kwa tlase	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 20\%$	R500 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (Madi a makisimamo R2 500)
Madi a kadimo a Paka e Khutshwane(sekao Madi a kadimo a go fitlha dikgwedi di le 6 a a sa feteng R8 000)	5% ka kgwedi	R150 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (Madi a makisimamo R1 000)
Mefuta mengwe le mengwe ya kadimo ya madi e e sa akarediwang fa godimo	$(\text{REPO rate} \times 2.2) + 10\%$	R150 + 10% ya madi mangwe le mangwe a a fetang R1 000 (Madi a makisimamo R1 000)

Madi a tirelo

Madi a tirelo ke madi a motlamedi wa dikoloto a a tšhatšhang modirisi malebana le tumelano ya sekoloto magareng ga bona. Madi a ke a go tsamaisa kgotsa go tlhokomela tumelano ya sekoloto. Motlamedi wa dikoloto a ka tšhatšha madi a kgwedi le kgwedi kgotsa ka ngwaga. Gape a ka tšhatšhiwa mo teransekešeneng nngwe le nngwe. Molao o laola madi a tirelo ka mekgwa e e farologaneng go akaretsa go kaya madi a makisimamo a batlamedi ba dikoloto ba letleletsweng go a tšhatšha le ka moo madi a ka bonwang. Madi a ga jaanong a tirelo a motlamedi wa dikoloto a ka a tšhatšhang modirisi ke R50.00 ka kgwedi. Fa modirisi a duela madi a ngwaga a tirelo, makisiamamo o modirisi a ka o tšhatšhiwang ke R600.00 ka ngwaga. Fa tumelano ya sekoloto e rarabololwa ka bonako go na le mo go dumelanweng kwa tshimologong ke modirisi e bile mo ngwageng o ka ona madi a tirelo a ngwaga a amegang, motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go busetsa modirisi karolo ya madi a tirelo a a sa dirisiwang.

(Karolo 101)

(Molawana 44)

Inšorence ya sekoloto

Gape Molao o laola inšorence ya sekoloto. Se ke inšorence e e ka batliwang ke motlamedi wa dikoloto fa modirisi a tsaya kumo e e rileng jaaka madi a kadimo a legae kgotsa karata ya sekoloto. Inšorence e ya go sireletsa sekoloto se se kolotiwang motlamedi wa dikoloto mo dintlheng tse di rileng jaaka loso lwa modirisi.

Molao o kaya gore inšorence ya tshireletso e e tsewang ke modirisi ga e tshwanela go feta maitlamo a a setseng go motlamedi wa dikoloto e bile tshireletso e tshwanetse go fokotsega jaaka madi a a kolotiwang

motlamedi wa dikoloto a fokotsega. Mo ntlheng ya madi a kadimo a legae, inšorensense ga ya tshwanela go feta boleng jwa thoto.

Mo mabakeng a a rileng modirisi a ka neelwa inšorensense ya "tlhopho" e e yang go go tswela modirisi mosola. Sekao mo ntlheng ya thuso ya ditšhelete ya serori (koloi), go ka nna mo kgatlhegong ya modirisi go netefatsa boleng ka botlalo jwa mmara ka serori bo a sirelediwa e seng fela madi a a kolotiwang motlamedi wa dikoloto, go retelelwa mabapi le fa serori se kaiwa se sa siama, ke madi fela a a setseng a a kolotiwang motlamedi wa dikoloto a ya go sirelediwa mme ga a ne a mogela sepe malebana le theko ya serori.

Inšorensense ya sekoloto

Molao o kaya fa modirisi a sa tshwanelwa go patelediwa go tsaya inšorensense e e neelwang ke motlamedi wa dikoloto e bile a ka tlhopho go dirisa pholisi ya tlhopho ya gagwe mo boemong jwa inšorensense e e neelwang ke motlamedi wa dikoloto. Fa modirisi a tlhopho go dirisa inšorensense ya gagwe, motlamedi wa dikoloto a ka kopa gore madi a duelwa ke motlamedi wa dikoloto go setlamo sa inšorensense le gore modirisi o kaelwa kgwedi le kgwedi.

Madi otlhe a inšorensense a a duelwang motlamedi wa dikoloto a tshwanetse go diriwa ka ngwedi le kgwedi ntle le mo ntlheng ya tumelano e kgolo mo madi a ngwaga a ka bonwang. Madi a ngwaga a tshwanetse go bonwa kwa tshimologong ya paka ya dikgwedi di le somepedi e ka yona tumelano e yang go nna teng. Ka motsi wa fa tumelano e kgolo e rarabololwa ka pele, modirisi o tshwanetse go busediwa madi go lekana le palo ya dikgwedi tse di setseng.

Tsweetswee bona mogakolodi wa ditšhelete yo o nang le laesense pele o ipofa ka kumo ya inšorense.

(Dikarolo 101 & 106)

Ditshenyegelo tse dingwe

Go tlaleletsa ditšhatšhe tse dingwe tse di sekasekilweng mo kgaolong e, Molao gape o letlelela batlamedi ba dikoloto go tšhatšha badirisi tse di latelang:

- **Ditšhatšhe tsa tsamaiso ya thetelelo.** Se ke tšhatšhe e motlamedi wa dikoloto a ka e tšhatšhang modirisi yo o leng kwa morago ka dituelo mo tumelanong ya gagwe ya sekoloto. Ditšhatšhe tse di amana le ditshenyegelo tse motlamedi wa dikoloto a nnileng le tsona mo go lekeng go gakolola modirisi gore o saletse morago mo akhaontong ya gagwe. Ditshenyegelo tse di amana le lekwalo le motlamedi wa dikoloto a le rometseng modirisi, go mo itsise gore o reteletswe go ya ka tumelano. Ditšhatšhe tse tsa tsamaiso ya thetelelo ga di akaretse megala e e leleditsweng modirisi. Molao o kaya gore motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go tšhatšha modirisi go feta ditshenyegelo tse motlamedi wa dikoloto a nnileng le tsona. Molao o kaya gore tšhatšhe ya lekwalo e tshwanetse go lekana le kelotefo e e letleletsweng ke kgotla, mmogo le ditshenyegelo tse itemogetsweng mabapi le go romela lekwalo le le kwadisitsweng.

- **Ditshenyegelo tsa go kokoanya.** Ditshenyegelo tsa go kokoanya ke ditshenyegelo tse motlamedi wa dikoloto a itemogelang tsona go leka go kokoanya sekoloto se se setseng, se se saletseng kwa morago go tswa kwa modirising. Molao o kaya gore motlamedi wa dikoloto ga a letlelelwa go tšhatšha modirisi ditshenyelo tsa go kokoanya, tse di fetang kelotefo e e letlelelwang ke kgotla.

Molao *in-duplum* o kaya gore fa modirisi a retelwa, morokotso wa ditshalelo-morago ga o a tshwanela go feta madi a a setseng a a kolotiwang ka nako ya thetelelo.

(Karolo 101)

(Melawana ya taolo 46 48)

TLHALOSO YA MAFOKO

RR= REPO Rate – ke kelo ya semmuso ya morokotso e dibanka di adimang madi mo Bankeng ya Resefe ya Aforika Borwa (Se ga se tshwane le *prime rate*). REPO Rate e ka fitlhelwa mo karolong ya ditšhelete ya makwalodikgang kgotsa o ka ikgolaganya le banka ya lona e e fa gaufi.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa Badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditumelano tsa dikoloto (Kgaolo ya bo 3)
- Neelo, khutliso le tharabololo ya ka pele (Kgaolo ya bo 6)
- Tiragatso ya thetelelo le pateletso ya tuelo ya sekoloto (Kgaolo ya bo 7)

Kgaolo ya bo 6

KHUTLISO, NEELO LE THARARABOLOLO YA KA PELE YA DITUMELANO TSA DIKOLOTO

Kgaolo e e ya go akaretsa khutliso le phimolo ya ditumelano tsa dikoloto. Ditumelano di ka khutlisiwa leng le gore se se ya go ama modirisi jang. Ditlhogo tse di latelang di ya go akarediwa:

- Khutliso ya tumelano ya dikoloto ke modirisi kgotsa motlamedi wa dikoloto;
- Dituelo tsa ka pele le go rekhota dituelo;
- Tshwanelo ya badirisi ya go siamisa ditumelano tsa dikoloto ka pele;
- Ditumelano tsa khiriso kgotsa tsa thekiso ya karolotuelo (setolemente) tse di saenilweng ke modirisi kwa lefelong le e seng la aterese e e kwadisitsweng ya kgwebo ya motlamedi wa dikoloto; le
- Ka moo neelo kgotsa go busa ga dithoto go amang modirisi.

Khutliso ya tumelano ya dikoloto ke modirisi kgotsa motlamedi wa dikoloto

Molao o totobatsa gore modirisi a ka nna a khutlisa tumelano ya sekoloto nako nngwe le nngwe ka go duela madi a tharabololo. Madi a tharabololo ke madi a a fitlhelwang ka go tlhakanya madi a a latelang:-

- Sekoloto se segolo (principal debt) se se setseng ka letlha la khutliso;
- Morokotso o o setseng mo sekolong se segolo ka letlha la khutliso;
- Madi mangwe le mangwe a a kolotiwang le ditšhatšhe ka letlha la khutliso;
- Tšhatšhe ya khutliso ya ka pele malebana le ditumelano tse dikgolo jaaka go tlhalosiwa fa tlase.

Ga go na madi a kotlhao a a duelwang malebana le tharabololo ya ka pele ya **tumelano e nnye kgotsa ya tsereganyo**. Fa modirisi a batla go khutlisa **tumelano e kgolo ya sekoloto** sekao tumelano ya sekoloto e e fetang R250 000 (dikete tsa diranta di le makgolo a le mabedi le masome a matlhano) kgotsa tumelano ya dithoto, madi a tharabololo a ka akaretsa tšhatšhe ya tharabololo ya ka pele e go sa dumelelwang gore e fete morokotso wa dikgwedi di le tharo, gape kwa tlase fa modirisi a tlamela kitsiso ya maikaelelo a gagwe a go rarabolola ka pele. Malebana le fa modirisi a neelana ka kitsiso e ya go fokotsa tšhatšhe ya tharabololo ya ka pele ya dikgwedi di le tharo ka paka ya kitsiso.

Molao o dumelela motlamedi wa dikoloto go khutlisa tumelano ya sekoloto ka pele fa modirisi a retelelwa.

(Karolo 125)

Dituelo tsa ka pele le go rekhota dituelo

Molao o totobatsa gore modirisi a ka duela karolotuelo (setolemente) e e kolotiwang ka fa tlase ga tumelano ya sekoloto kwa pele. Motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go gana go amogela tuelo ya kwa pele go tswa mo modirising kgotsa go otlhaya modirisi malebana le go duela kwa pele.

Fa modirisi a dira dituelo, tse di sa salelang kwa morago go motlamedi wa dikoloto, Molao o tlhalosa gore motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go aba dituelo ka tatelano e e latelang:-

- Sa ntlha, go duela morokotso o o saletseng kwa morago go ya ka tumelano ya sekoloto;
- Sa bobedi, go duela madi mangwe le mangwe le ditšhatšhe tse di saletseng kwa morago;
- Sa boraro, go fokotsa sekoloto se segoloto (principal debt).

(Karolo 126)

Tshwanelo ya modirisi ya go siamiamisa tumelano ka pele

Molao o neela modirisi go siamisa tumelano ka pele pele ga letlha le le kailweng mo tumelanong. Modirisi ga a pateletsege go neela motlamedi wa dikoloto kitsiso ya gore o ikaelela go siamisa tumelano ya dikoloto ka pele.

Malebana le tumelano e kgolo, fa modirisi a diragatsa tshwanelo e, o ya go tšhatšhiwa madi a tshiamiso ya ka pele, jaaka go kailwe fa godimo. Tshwanelo e gape e teng mo monetefatsing. Monetefatsi ke motho yo o

dumelang go duela sekoloto, se se saletseng kwa morago go motlamedi wa dikoloto ka modirisi yo mongwe fa modirisi a retelelwa ke go duela motlamedi wa dikoloto.

(Karolo 125)

Ditumelano tsa khiriso kgotsa tsa thekiso ya karolotuelo (setolemente) tse di saenilweng ke modirisi kwa lefelong le e seng la aterese e e kwadisitsweng ya kgwebo ya motlamedi wa dikoloto

Fa modirisi a saena tumelano ya khiriso kgotsa ya thekiso ya karolotuelo kwa lefelong le e seng la aterese ya kgwebo ya motlamedi wa dikoloto, modirisi a ka nna a khutlisa tumelano mo sebakeng sa malatsi a tiro a le 5 a go tsena mo tumelanong. Modirisi a ka khutlisa tumelano ka go busa dithoto kgotsa go duelela ditirelo dingwe le dingwe tse modirisi a setseng a di amogetse mo motlameding wa dikoloto. Gape Molao o kopa gore motlamedi wa dikoloto a busetse modirisi madi mangwe le mangwe a modirisi a a duetseng motlamedi wa ditirelo, ntle le ditshenyegelo tse motlamedi wa ditirelo a tshwanetseng go itemogela tsona go siamisa ditshenyego dingwe le dingwe tse di tlhodilweng ke modirisi mmogo le rente e utlwalang e modirisi a neng a ya go e duela go dirisa dithoto.

(Karolo 121)

Neelo kgotsa go busa dithoto ke modirisi le ka moo se se amang modirisi

Molao o totobatsa gore modirisi a ka nna a ikogogela morago mo tumelanong ya thekiso ya karolotuelo, mo tumelanong e e bonweng ya kadimo ya madi kgotsa mo tumelanong ya khiriso nako nngwe le nngwe ka go busetsa motlamedi wa dikoloto dithoto. Fa modirisi a busetsa

motlamedi wa dikoloto dithoto, motlamedi wa dikoloto o solofelwa go di rekisa le go siamisa akhaonto ya modirisi ka dipelo tsa thekiso. Fa dipelo tsa dithekiso di feta sekoloto sa modirisi, motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go busetsa modirisi masaledi mangwe le mangwe. Fa dipelo di le ka fa tlase ga sekoloto sa modirisi, modirisi o pateletsega go duela motlamedi wa dikoloto madi a a saletseng kwa morago mo sebakeng sa malatsi a le 10.

(Karolo 127)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Tumelano e nnye** - ke tumelano ya sekoloto ya bokana ka R15 000
- **Tumelano ya tseregano** - ke tumelano a sekoloto ya magareng ga R15 001 le R250 000
- **Tumelano e kgolo ya sekoloto** - ke tumelano ya sekoloto e e fetang R250 000.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Tiragatso ya thetelelo le ya sekoloto (Kgaolo ya bo 7)
- Tiragatso ya NCA (Kgaolo ya bo 11)

Kgaolo ya bo 7

TIRAGATSO YA THETELELO LE YA SEKOLOTO

Kgaolo e e lebelela dikgato tse di tshwanetseng go latelwa ka motsi wa fa modirisi a retelwa ke go duela motlamedi wa dikoloto go ya ka tumelano ya dikoloto e e saenilweng.

Ditlhogo tse di latelang di a sekasekiwa:-

- Ditiro tse di thibetsweng tsa tiragatso ya go tsaya le ya sekoloto;
- Dithulaganyo tse di tshwanetseng go latelwa ke motlamedi wa dikoloto pele ga tiragatso ya sekoloto;
- Dithulaganyo tsa dikoloto mo kgotleng.

Ditiro tse di thibetsweng tsa tiragatso ya go tsaya le pateletso ya sekoloto

Fa modirisi a retelelwa ke go duela, motlamedi wa dikoloto o ya go tsaya dikgato tsa go tsaya madi a gagwe a a kolotiwang. Se se bidiwa tiragatso pateletso ya sekoloto. Molao o thibela ditiro tse di rileng tse batlamedi ba dikoloto ba ka di dirisang go tsaya madi a a saletseng morago mo badirising. Motlamedi wa dikoloto ga a letlelelwa go tshola ditokomane tse di latelang ka maikaelelo a tiragatso ya go tsaya le pateletso ya tuelo ya sekoloto:-

- Lekwaloitshupo
- Karata ya debiti le ya sekoloto
- Karata ya ATM
- Nomoro ya PIN

(Dikarolo 90 & 133)

Dithulaganyo tse di tshwanetseng go latelwa ke motlamedi wa dikoloto pele ga tiragatso pateletso ya tuelo ya sekoloto

Fa modirisi a reteletswe, motlamedi wa dikoloto o tshwanetse sa ntlha go itsise modirisi ka lekwalo ka ga maemo a akhaonto. Modirisi o reteletswe fa akhaonto ya gagwe e saletse morago malatsi a tiro a le 20. Mo kitsisong motlamedi wa dikoloto o tshwanetse go tshisinya gore modirisi a lebise tumelano ya sekoloto kwa mogakoloding wa dikoloto kgotsa kwa kgotleng ya badirisi kgotsa kwa go **Ombudsman (Sethusing)** se se nang le thata ya go rarabolola dikganetsano dingwe le dingwe. Maikaelelo a tebiso eo ke go kgontsha modirisi le motlamedi wa sekoloto go rarabolola bothata kgotsa go dumela ka ga leano la go siamisa dituelo. Motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go tsaya kgato ya semolao kगतलhanong le modirisi pele sa ntlha a ka itsise modirisi ka thetelelo le go mo itsise ka ga ditshwanelo tsa gagwe mo ntlheng e. Fa modirisi a ka retelelwa ke go bona motlamedi wa dikoloto kgotsa

Ombudsman (Sethusi) mo malatsing a le 10 go rarabolola bothata, motlamedi wa dikoloto a ka nna a tsaya dikgato tse dingwe go diragatsa sekoloto. (Karolo 129)

Dithulaganyo tsa dikoloto mo Kgotleng

Motlamedi wa dikoloto a ka bona Kgotla ya Bomagiseterata go diragatsa tumelano ya dikoloto, e e saletseng kwa morago fa se se latelang se diragetse:-

- Fa modirisi a sa tsibogela kitsiso ya lekwalo ya motlamedi wa dikoloto go siamisa dituelo ka fa tlase ga tumelano ya dikoloto;
- Fa modirisi a ganne go dumelana le tshisinyo e e dirilweng ke motlamedi wa dikoloto mo kitsisong ya lekwalo, e e tshisinyang mekgwa e ka yona go ka rarabololwang kganetsano nngwe le nngwe kgotsa e ka yona go ka siamiswang dituelo; kgotsa
- Fa modirisi a sa bona mogakolodi wa dikoloto mo malatsing a a dumeletsweng a tiro a le 10.

Modirisi a ka khutlisa tumelano ya sekoloto ka go busetsa motlamedi wa sekoloto dithoto. Motlamedi wa sekoloto o tshwanetse go rekisa dithoto. Modirisi o tshwanetse go duelela sengwe le sengwe se se setseng fa dithoto di ka rekisiwa ka tlotlhwa e e ka fa tlase ga madi a a saletseng morago. Molao o kaya gore motlamedi wa sekoloto a ka bona kgotla go bona se se saletseng morago fa go duelwa mo malatsing a tiro a le 10.

Kgotla e ya fela go sekaseka kopo ya motlamedi wa sekoloto e e mabapi le katlholo fa tumelano ya sekoloto e se ka fa tlase ga **tshekatsheko ya dikoloto**. Fa modirisi le motlamedi wa sekoloto ba dumelane ka ga leano la go siamisa dituelo mo tumelanong e e saletseng morago, e bile modirisi a dumetse thulaganyo e motlamedi wa sekoloto ga a tshwanela go bona kgotsa go atlhola tumelano e. (Karolo 130)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Ombudsman (Sethusi)** – ke setheo se se ikemetseng se se tlhomilweng ka maikaelelo a go rarabolola dikganetsano.
- **Tshekatsheko ya dikoloto** – ke thulaganyo ya fa ditumelano tsa dikoloto tsa modirisi di kopanngwa go sekaseka le go tlhomamisa fa modirisi a ka kgona dituelo tsa kgwedi le kgwedi.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa Badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Khutliso, neelo le tharabololo ya ka pele (Kgaolo ya bo 6)
- Kgakololo ka ga dikoloto (Kgaolo ya bo 8)
- Dikganetsano le dingongorego (Kgaolo ya bo 10)

Kgaolo ya bo 8

KGAKOLOLO KA GA DIKOLOTO

Kgaolo e lebelela kgakololo ka ga dikoloto. E akaretsa tse di latelang:

- Ka moo modirisi a ka fitlhelelang tirelo ya kgakololo ka ga dikoloto sekao ka boithaopo, a rometswe ke motlamedi wa dikoloto, a rometswe ke kgotla.
- Go retelelwa ke go duela ke eng?
- Sekoloto se se sa siamang (reckless credit) ke eng?
- Tshekatsheko ya dikoloto ke eng?
- Ditlamorago tsa tshekatsheko ya dikoloto
- Setifikeiti sa tshiamiso ke eng?

Kgakololo ka ga Dikoloto

Kgakololo ka ga dikoloto ke thulaganyo e e ikaelelang go thusa go sekaseka maitlamo a dikoloto a badirisi ba ba sa kgoneng go duela dikoloto tsa bona. Modirisi o tshwanela go dirisa mogakolodi wa dikoloto yo o yang go buisana tshekatsheko ya maitlamo a dikoloto a modirisi le batlamedi ba gagwe ba dikoloto. Maikaelelo a kgakololo ka ga dikoloto ke go thusa badirisi go diragatsa maitlamo a bona a dikoloto.

(Karolo 86) (Molawana 24, 26)

Ka moo modirisi a ka fitlhelelang ditirelo tsa kgakololo ka ga dikoloto

Go na le mekgwa e le meraro e ka yona modirisi a ka kgonang go fitlhelelang ditirelo tsa kgakololo ka ga dikoloto ka yona.

1. Ka boithaopo

Modirisi a ka bona **Mogakolodi wa Dikoloto** ka boithaopo fa a akanya gore ga a sa tlhole a kgona go kgona go duelela dikoloto tsa gagwe. Mogakolodi wa dikoloto o ya go dira tshekatsheko go tlhomamisa fa modirisi a retelelwa go duela. Thulaganyo ya tshekatsheko ya dikoloto e diriwa ka fa tlase.

2. A rometswe ke motlamedi wa dikoloto

Molao o tlhoka gore motlamedi wa dikoloto a tseye dikgato tse di rileng pele a ka tsaya dikgato tsa semolao kगतलhanong le modirisi yo o reteletsweng ke go duelela dikoloto tsa gagwe. Nngwe ya dikgato tse e akaretsa go neela modirisi kitsiso ya lekwalo go mo itsise gore go reteletswe. Gape kitsiso e tshwanetse go sedimosetsa modirisi gore o na le tshwanelo ya go bona Mogakolodi wa Dikoloto go kopa thuso.

(Karolo 129)

3. A rometswe ke kgotla

Fa kgotla e fitlhela gore modirisi yo o tlhagelelang fa pele ga kgotla go ka tswa go na le kgonagalo ya gore o retelelwa go duela, e ka romela modirisi kwa Mogakoloding wa Dikoloto.

(Karolo 85)

(Molawana wa taolo 26)

Go retelelwa ke go duela ke eng?

Modirisi o retelelwa ke go duela fa a sena bokgoni jwa go diragatsa dituelo tsa dikoloto kwa bokhutlong jwa kgwedi. Gape Molao o kaya gore fa Mogakolodi wa Dikoloto a konoseditse tshekatsheko e bile a fitlheetse tshwetso gore modirisi ga a kitla a kgona go diragatsa maitlamo a gagwe a dikoloto kwa bokhutlong jwa kgwedi, modirisi yoo o retelelwa ke go duela.

(Karolo 79)

Bagakolodi ba Dikoloto gape ba thusa badirisi ka bokgoni jo bo botlhokwa jwa thulaganyo ya ditšhelete, jaaka go dira tekanyetsokabo (bajete).

Le fa modirisi a na le tshwanelo ya go dira kopo ya tshekatsheko ya dikoloto, se ga re kaye gore ka tlhamalalo o ya go nna yo o maleba mo tirelong.

Morago ga go sekaseka maemo a ditšhelete a modirisi, Mogakolodi wa Dikoloto a ka swetsa ka gore modiri ga a retelelwe ke go duela. Mogakolodi wa Dikoloto o tshwanetse go rebolela modirisi lekwalo la go gana.

Modirisi yo o amogetseng lekwalo la mothale oo la go gana a ka, mo sebakeng sa **malatsi a tiro** a le 20, o ya kwa kgotla mme a e kopa go mo kaya a retelwa ke go duela. Go tlaleletsa modirisi a ka kopa gore kgotla e kaye fa ditumelano tsa gagwe di sa siama (bona tshekatsheko e e fa tlase) le go laela gore go diriwe tshekatsheko ya dikoloto.

(Karolo 86)

(Molawana wa taolo 25)

Tumelano ya sekoloto se se sa siamang (reckless) ke eng?

Molao o kopa gore motlamedi wa dikoloto gore a netefatse gore modirisi a ka kgona sekoloto se a dirang kopo ya sona pele a ka mo neela kadimo ya madi kgotsa a ka rekisa ditlhotso ka sekoloto. Fa motlamedi wa dikoloto a retelwa ke go netefatsa se tumelano e ka tsewa e sa siama.

Tumelano ga e a siama fa:

- Motlamedi wa dikoloto a sa dire tshekatsheko e e maleba ya kgonagalo ya kotsi ya dikoloto go netefatsa gore modirisi a ka kgona madi a kadimo;
- Motlamedi wa dikoloto a tswelala go neela modirisi madi a kadimo le fa modirisi a sa kgone madi a kadimo ka ntlha ya tshekatsheko e e dirilweng;
- Modirisi a sa tlhologanye ditshwanelo tsa gagwe le maitlamo mo tumelanong mmogo le ditshenyegelo tse di amegang malebana le go tsaya madi a kadimo.

(Karolo 80)

Ke kgotla fela e e ka kayang gore tumelano ga e a siama ka kopo ya Mogakolodi wa Dikoloto kgotsa modirisi.

Kgotla e ka sekega tumelano e e kailweng e sa siama (reckless). Gape e ka fetola dintlha le maemo a tumelano, seka o ka moo modirisi a tshwanetseng go duela motlamedi wa dikoloto madi. Motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go tšhatšha modirisi morokotso mongwe le mongwe kgotsa madi mo tumelanong e e sekegilweng.

(Karolo 84)

(Molawana wa taolo 23)

Tshekatsheko ya dikoloto ke eng?

Tshekatsheko ya dikoloto ke thulaganyo ya fa Mogakolodi wa Dikoloto a sekaseka tumelano ya modirisi ya dikoloto le go rulaganyasešwa tuelo. Mogakolodi wa Dikoloto sa ntlha o ya go leka go rulaganya sekoloto sa modirisi ka go tshisinyo go batlamedi botlhe ba dikoloto le go leka go dira gore makoko otlhe a a amegang go dumelana ka ga tshisinyo. Fa tumelano e fitlheletswe, Mogakolodi wa Dikoloto a kopa Kgotla (Tribunal) kgotsa kgotlatshekelo go rebola tumelano.

Fa tumelano e sa fithelelwa, Mogakolodi wa Dikoloto a ka romela morero kwa kgotleng ya Magiseterata. Kgotla ya Magiseterata e tshwanetse go tshwara theetso le go dira taolo e e maleba.

(Karolo 86)

(Molawana wa taolo 24)

Ditlamorago tsa tshekatsheko ya dikoloto

Fa fela modirisi a beilwe ka fa tlase ga tshekatsheko ya dikoloto, batlamedi ba dikoloto ga ba tshwanela go tsaya kgato ya semolao

kgatlhano le modirisi. Gape, modirisi yo sekoloto sa gagwe se leng mo thulaganyong ya go sekasekiwa ga a letlelelwa go dira kopo ya sekoloto kgotsa go amogela sekoloto se sengwe. Sekoloto fela se modirisi yo o ka fa tlase ga tshekatsheko ya sekoloto a ka dirang kopo ya sona ke **kadimo ya madi ya kopanyo (consolidation loan)**.

Modirisi yo o retelwang ke go duela go ya ka tumelano ya tuelo ka bonako o ya go ntshiwa mo thulaganyong ya tshekatsheko ya dikoloto e bile batlamedi ba dikoloto ka bonako ba ka tsaya kgato ya semolao kgatlhano le modirisi.

(Karolo 86)

“Setifikeiti sa Tshiamiso” (Clearance Certificate) ke eng?

Modirisi yo o duetseng sekoloto sotlhe sa gagwe go ya ka tshekatsheko ya dikoloto o tshwanetse go amogela “Setifikeiti sa Tshiamiso” go tswa mo Mogakoloding wa Dikoloto. Setifikeiti se se ya go letla modirisi gore rekhoto ya gagwe ya dikoloto e e tshwerweng ke biro ya dikoloto, e siamisiwe. Manane otlhe a a amanang le sekoloto se se duetsweng a tshwanetse go siamisiwa. Fa Mogakolodi wa Dikoloto a ka gana go neela modirisi setifikeiti a ka bona Kgotla (Tribunal) go sekaseka tshwetso ya Mogakolodi wa Dikoloto.

(Karolo 71)

(Molawana 27)

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- **Tiragatso ya thetelelo le go pateletsa tuelo ya sekoloto (Kgaolo ya bo 7)**

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Malatsi a tiro:** Malatsi otlhe ntle le Bolamatlhatso, Disontaga le Malatsi a khunologo;
- **Kgakololo ka ga Dikoloto:** Thulaganyo ya go sekaseka go retelelwa ke go duela le go sekaseka sekoloto;
- **Mogakolodi wa Dikoloto:** Motho yo o kwadisitsweng le NCR jaaka Mogakolodi wa Dikoloto e bile a thusa badirisi ka tshekatsheko ya dikoloto;
- **Kadimo ya madi ya kopanyo (consolidation loan):** Kadimo ya madi e e diriwa ke modirisi ka maikaelelo a go kopanya sekoloto sotlhe sa gagwe go nna madi a kadimo a le mangwe ka maikaelelo a go se duela.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditiro tsa go bapatsa (Kgaolo ya bo 4)
- Ditshenyegelo (Kgaolo ya bo 5)
- Neelo, khutliso le tharabololo ya ka pele (Kgaolo ya bo 6)

Kgaolo ya bo 9

BIRO YA DIKOLOTO LE TSHEDIMOSETSO KA GA DIKOLOTO

Kgaolo e e ya go akaretsa ditlhogo tse di latelang:

- Tshedimisetso ka ga dikoloto ya modirisi
- Ke tshedimisetso efe e e ka somarelwang?
- Ke tshedimisetso efe e e sa tshwanelwang go somarelwa?
- Metswedi ya tshedimisetso
- Dipaka tsa tshomarelo
- Go tlosiwa ga tshedimisetso le go ganetsa tshedimisetso e e sa nepagalang
- Thulaganyo pele ga tsentsho ya tshedimisetso e e sa siamang
- Ditiriso tsa tshedimisetso ya dikoloto.

Molao o tlhoka gore Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto (National Credit Regulator) go kwadisa le go **laola** biro ya dikoloto. Gape Molao o tthagisa gore ke tshedimisetso efe e e ka somarelwang ke biro ya dikoloto, yo o tshwanetseng go romela tshedimisetso go biro, yo o tshwanetseng go bona tshedimisetso go tswa go biro le sebaka se biro e ka tsholang tshedimisetso ka sona. Tshedimisetso ya modirisi e ka nna tshedimisetso ya sebele kgotsa tshedimisetso ya sekoloto.

(Dikarolo 43 & 70)

(Molawana wa taolo 17)

Tshedimisetso ka ga dikoloto ya modirisi

Molao o laola tiriso ya **tshedimisetso ka ga dikoloto** ya modirisi. Le fa go ntse jalo, tlhaloso ya “tshedimisetso ka ga dikoloto ya modirisi” e sephara thata e bile e akaretsa tshedimisetso ya modirisi jaaka:

- Hisitori ya dikoloto ya motho
 - ↳ Ditumelano tsa dikoloto tse di saenilweng;
 - ↳ Hisitori ya go duela;
 - ↳ Fa e le gore modirisi o ka fa tlase ga tshekatsheko ya dikoloto/o ne a le ka fa tlase ga tshekatsheko ya dikoloto;
- Hisitori ya ditšhelete ya motho
 - ↳ Lotseno lo lo fetileng le lwa ga jaanong;
 - ↳ Dithoto le dikoloto;
- Tshedimisetso e nngwe ya sebele jaaka:
 - ↳ Thuto, tiro le hisitori ya boiphediso;
 - ↳ Nomoro ya ID;
 - ↳ Leina;

- ↳ Letlha la botsalo;
- ↳ Aterese ya bonno;
- ↳ Memo a lenyalo;
- ↳ Dintlha tsa kgoлагano.

(Karolo 70)

(Molawana wa taolo 18)

Ke tshedimisetso efe e e ka somarelwang?

“Tshedimisetso ya dikoloto” yotlhe ya modirisi e e kailweng fa godimo e ka somarelwa ke biro ya dikoloto, mmogo le tshedimisetso e e latelang:

- Tshedimisetso ya tuelo malebana le ditirelo tse di tswelelang;
- Tshedimisetso nngwe le nngwe e e tlokegang go supa tsietso ya dikoloto;
- Tshedimisetso ka ga dituelo e e dirilweng ke modirisi mo sekoloto se neng sa neelwa;
- Tshedimisetso nngwe le nngwe, fa fela modirisi a neelane ka tetla ya gore tshedimisetso e e romelwe kwa birong ya dikoloto, gape fa fela motlamedi wa dikoloto a itsisitse modirisi gore tshedimisetso e ya go dirisediwa eng.

(Molawana wa taolo 18)

Ke tshedimisetso efe e e sa tshwanelwang go somarelwa?

Molao o kaya gore tshedimisetso e e latelang ya sebele ga e a tshwanelwa go somarelwa ke biro ya dikoloto:

- Lotso;
- Kamano ya sepolotiki;

- Maemo a boitekanelo / hisitori;
- Bodumedi kgotsa kakanyo, tumelo kgotsa megopolo;
- Bong motho a e kamanang le bona ka tsa lerato;
- Botokololo jwa mokgatlho wa badiri.

(Molawana wa taolo 18)

Metswedi ya tshedimosetso ya biro ya dikoloto

Molao o letlelela fela batho ba ba latelang/ ditheo tse di latelang go romela tshedimosetso:

- Batlamedi ba dikoloto;
- Batlamedi ba ba siamisang tshedimosetso e e fosagetseng;
- Puso, kgotla kgotsa modiredi wa kgotla;
- Motlamedi wa ditirelo tse di tswelelang;
- Ditlamo tsa inšorensense;
- Ditheo tse di amegang mo go batlisiseng tsietso;
- Ditheo tsa thuto jaaka diyunibesithi;
- Bakokoanyi ba dikoloto;
- Dibiro tse dingwe tsa dikoloto.

(Karolo 70)

(Molawana wa taolo 18)

Dipaka tsa tshomarelo.

Molao o kaya sebaka se tshedimosetso e e rileng e ka somarelwang ke biro. Mo nakong e e fetileng dibiro di ne tsa swetsa ka botsona sebaka se tshedimosetso e yang go tsholwa.

Dinako tsa tshomarelo di tlhagisiwa fa tlase:

	Karolo	Tlhaloso	Nako ya tshomarelo
1	Dikganetsano tse di tseentsweng	Modirisi o na le tshwanelo ya go gana tshedimosetso e e fosagetseng. Se e ya go nna dintlha tsa dikganetsano tse di neng tsa tseengwa mme tsa kgaphelwa kwa thoko moraga ga patlisiso	Dikgwedi di le 18
2	Dipotso	Dintlha tsa motho yo o batlang tshedimosetso ya dikoloto ya modirisi	Dingwaga di le 2
3	Thedimosetso ka ga tuelo	Dintlha tsa dituelo tse di dirilweng ke modirisi mo ditumelanong tsa gagwe	Dingwaga di le 5
4	Tshedimosetso e e sa siamang	Tshedimosetso e e amanang le maitsholo a badirisi malebana le go duela jaaka moduedi yo o bonya ya badirisi, yo o reteletseng, yo o nyeletseng	Ngwaga o le 1
5	Tshedimosetso e e sa siamang	Tshedimosetso e e malebana le kgato e e tserweng ke motlamedi wa dikoloto kgatlanong le modirisi go diragatsa sekoloto jaaka go neela, kgato ya semolao, go phimola jj	Dingwaga di le 2
6	Tshekatsheko ya dikoloto	Dintlha tsa modirisi yo o leng ka fa tlase ga tshekatsheko ya dikoloto	Go fitlhela setifikeiti sa tshiamiso se neelwa
7	Dikatlholo tsa kgotla	Dikatlholo tse di neelwang ke kgotla	Dingwaga di le 5 kgotsa go fitlhela kgotla e e tlosa
8	Ditaolo tsa dikoloto tsa kgotla	Ditaolo go baya modirisi ka fa tlase ga tsamaiso	Dingwaga di le 10 kgotsa go fitlhela kgotla e e tlosa
9	Go tsewa ga dithoto go motho	Taolo e e neelwang ke kgotla fa modirisi a retelelwa	Dingwaga di le 10 kgotsa go fitlhela kgotla e e tlosa
10	Ditswalelo tsa setlamo	Taolo e e neelwang ke kgotla fa setlamo se retelelwa	Gae na tekanyetso
11	Kgopololo	Taolo ya kgotla e e tlosang tswalelo kgotsa go tsewa ga dithoto moraga ga go duelwa ga sekoloto sotlhe	Dingwaga di le 5
12	Tshedimosetso e nngwe	Tshedimosetso nngwe le nngwe e e sa akarediwa fa go dimo	Dingwaga di le 2

(Karolo 73) (Molawana wa taolo 17)

Go tloswa ga tshedimisetso le go ganetsa tshedimisetso e e sa nepagalang

Modirisi o na le tshwanelo ya go gwetlha tshedimisetso e e fosagetseng e e tshotsweng ke biro ya dikoloto. Modirisi o tshwanetse go itsise biro ya dikoloto gore tshedimisetso e fosagetse. Morago ga go amogela kitsiso mo modirising, ka bonako biro e tshwanetse go “bipa”/”fitlha” tshedimisetso gore go se nne le ope yo o ka e bonang. Biro e na le malatsi a tiro a le 20 go amogela bosupi jwa gore tshedimisetso e nepagetse. Fa e sa kgone go dira jalo, e tshwanetse go tlosa tshedimisetso mo direkhotong tsa yona.

Fa biro e amogela bosupi jwa tshedimisetso, fela modirisi a sa ntse a sa dumelane le bona, modirisi a ka, mo malatsing a tiro a le 20, kopa gore *National Credit Regulator* (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto) bo batlisisse bothata.

Karolo 73 ya Molao e na le kaelo ya “go phepafatsa” e e kopang biro go tlosa tshedimisetso e e rileng go direkhotong tsa yona. Melawana e mentšhwa e setse e phasaladitswe go kopa biro ya dikoloto go tlosa direkhoto tse di rileng e le 'go phepafatsa ga leruri'.

Go bona tshedimisetso go ya pele ka ga se, lebelela melawana mo Kaseteng ya no. 28864

(Karolo 72 & 73)
(Melawana 20)

Thulaganyo pele ga tlhagiso ya tshedimosetso

Mongwe le mongwe / setheo sengwe le sengwe se se letleletsweng go rebolela biro ya dikoloto tshedimosetso se tshwanetse go tsaya dikgato tsotlhe tse di maleba go netefatsa gore tshedimosetso e e rebolwang e nepagetse. Fa sekoloto se **kailwe**, motlamedi wa dikoloto ga a letlelelwa go romela tshedimosetso go biro. Pele motlamedi wa dikoloto a romela **tshedimosetso nngwe le nngwe e e sa siamang** go biro ya dikoloto o tshwanetse sa ntlha go neela modirisi kitsiso ya malatsi a tiro a le 20 gore tshedimosetso e ya go romelwa. Gape modirisi o tshwanetse go itsisewe ka ga tshedimosetso e e yang go tlhagisiwa go mo kgontsha gore a gwetlhe tshedimosetso fa a dumela gore e fosagetse.

(Melawana ya taolo 18, 19)

Ditiriso tsa tshedimosetso ya dikoloto

Molao o kaya gore ke tshedimosetso efe ya dikoloto ya modirisi e e ka dirisediwang sengwe. Gape e kaya gore tetla ya modirisi e batliwa leng malebana le tiriso ya gagwe ya tshedimosetso ya dikoloto.

Ke fela ditiriso tse di latelang tse di letleletsweng:

Mo tetla ya modirisi e sa tlhokagaleng

- Maikaelelo mangwe le mangwe jaaka go tlhokega mo Molaong, jaaka ditshekatsheko tsa bokgoni;
- Dipatlisiso tsa tsietso kgotsa bobodu tsa SAPS;
- Ditirelo tsa thibelo ya tsietso kgotsa bobodu;
- Tshekatsheko ya buka ya bakoloti fa sekoloto sa modirisi se **neetswe (ceded)** motho wa boraro;

- Go bona dintlha tsa modirisi go duela matlole a phenšene a a sa lopiwang kgotsa ditopotuelo tsa a inšorensense;
- Go batla modirisi go tsaya sekoloto se se saletseng kwa morago malebana le tumelano ya dikoloto
- Go tlhagisa thuganyo ya sekoro (dikarata tsa sekoro).

Mo tetla ya modirisi e tlhokagalang

- Go baya ditekanyetso malebana le thebolo ya dithoto kgotsa **ditirelo tse di tswelelang;**
- Go sekaseka kopo mabapi le inšorensense;
- Go netefatsa dikwalo tsa thuto;
- Go tlhomamisa motho malebana le tiro mo maemong a a batlang botshepegi le boikanyo e bile e ama go tshola madi kgotsa ditšhelete.

Ga go mo molaong go dira keleko ya biro ya dikoloto mo modireding yo o lebilweng mo maemong a a sa batleng botshepegi le boikanyo e bile a sa ame go tsholwa ga madi

(Karolo 70)

(Molawana wa taolo 18)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Go laola:** Go netefatsa gore batlamedi ba dikoloto, bagakolodi ba dikoloto le dibiro tsa dikoloto di dira kgwebo mo molaong;
- **Ditirelo tse di Tsweleng:** Dithoto le ditirelo tse di neelwang ka tswelelo, tse di duelelwang ka tlhomamo, jaaka metsi le motlakase;
- **Sekoloto se se neetsweng (ceded):** Fa sekoloto sa modirisi se rekiseditswe motho yo mongwe ke motlamedi wa dikoloto mme motho yo mongwe a tsaya sekoloto mo modirising;
- **Go tsewa ga dithoto (Sequestration):** Taolo ya kgotla e e kayang fa motho a retelelwa;
- **Go retelelwa (Insolvent):** Fa sekoloto sa modirisi se feta dithoto tsa gagwe e bile a retelelwa ke go duela;
- **Tswalelo (Liquidation):** Taolo ya kgotla ya gore setlamo kgotsa kgwebo e a retelelwa;
- **Kgopololo (Rehabilitation):** Fa modirisi yo o tseetsweng dithoto kgotsa yo kgwebo ya gagwe e e tswaletswe a duela sekoloto sotlhe sa gagwe, kgotla e ka tlosa taolo ya go tsewa ga dithoto kgotsa ya go tswalelwa ga kgwebo;

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Go kailwa (Prescribed):** Sekoloto se kaiwa fa motlamedi wa dikoloto a ise a tseye kgato kgatlhanong le modirisi go bona sekoloto mo pakeng e e beilweng. Motlamedi wa dikoloto ga a tshwanela go pateletsa sekoloto se se kailweng ka tiriso ya Kgotla;
- **Tshedimosetso e e sa siamang:** Tshedimosetso e e jaaka moduedi yo o bona, yo o reteletsweng, yo o nyeletseng kgotsa yo o neetseng, yo o tseetsweng kgato ya semolao kgotsa yo o phimotsweng.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa Badirisi (Kgaolo ya bo 2)

Kgaolo ya bo 10

DIKGANETSANO LE DINGONGOREGO

Kgaolo e e akaretsa tse di latelang:

- Modirisi a ka tsenya ngongorego leng?
- Modirisi a ka tsenya ngongorego le mang?
- Thulaganyo e e tshwanetseng go latelwa fa o tsenya ngongorego le *National Credit Regulator* (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto.)

Modirisi a ka tsenya ngongorego leng?

Modirisi a ka ngongorega nako nngwe le nngwe fa a sa itumelele ditirelo tse a di boneng mo motlameding wa sekoloto, mo Mogakoloding wa Dikoloto kgotsa mo birong ya dikoloto. Sekao modirisi o tshwanetse go amogela kitsiso fa a tlotse molao ka fa tlase ga tumelano ya sekoloto, pele motlamedi wa sekoloto a tsaya kgaoto nngwe le nngwe ya semolao. Kitsiso e gape e tshwanetse go itsise modirisi gore a ka tsenya kganetsano le sethusi se se nang le thata, bothati jo bongwe jwa tharabololo ya dikganetsano, kgotsa kgotla ya badirisi.

(Karolo 129, 134 & 136)

Modirisi a ka tsenya ngongorego kwa kae?

Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto (National Credit Regulator) bo rwele maikarabelo a go amogela le go batlisisa dingongorego tse di amanang le sekoloto le dintlha tse dingwe tse Molao o samaganang le tsona. Fa, le fa go ntse jalo, Bolaodi bo akanya gore ngongorego e amana le morero o o tshwanetseng go rarabololwa ke setheo sengwe se se tlhomilweng, bo ya go lebisa morero go setheo se se maleba. Mo Kgaolong ya bo12, go na le dintlha tsa ditheo tse dingwe tse di samaganang le dingongorego le dikganetsano malebana le merero e e seng ka ga sekoloto.

Molao o letla modirisi go tsenya ngongorego le nngwe ya tse di latelang:

1. Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto (National Credit Regulator)
2. ***Ombudsman* (Sethusi) se se nang le thata**
3. Lekgotla la Bosetšhaba la Badirisi (National Consumer Tribunal);
kgotsa
4. Bothati jo bongwe jwa Tharabololo ya Dikganetsano
(Alternative Dispute Resolution Agent - ADR.)

1. *National Credit Regulator* (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto)

Modirisi a ka tsenya ngongorego le Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto fa ngongorego e amana le tumelano ya sekoloto. Thulaganyo e e latelwang ke Bolaodi fa bo amogela ngongorego e tlhalosiwa moragonyana mo Kgaolong e.

(Kgaolo ya bo 15)

2. ***Ombudsman (Sethusi) se se nang le thata***

Diindaseteri jaaka indaseteri ya inšoreense, indaseteri ya ditirelo tsa ditšhelete le indaseteri ya banka jj, di na le Sethusi. Sethusi ke setheo se se tlhomilweng go amogela le go rarabolola dingongorego le dikganetsano mo indasetering nngwe le nngwe. Sekao, dingongorego tse di amanang le banka di ka tsenngwa le Sethusi sa Ditirelo tsa Banka fa ngongorego e e amanang le biro ya dikoloto e ka tsenngwa le Sethusi se se malebana le Tshedimosetso ka ga Dikoloto.

3. ***National Consumer Tribunal (Lekgotla la Bosetšhaba la Badirisi)***

Modirisi a ka tsenya ngongorego kgotsa kganetsano ka tlhamalalo le Lekgotla; le fa go ntse jalo, ditiragalo malebana le fa modirisi a ka dirang se di lekanyediwa go ditiragalo tse di latelang:

- Fa Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto bo ganne ngongorego (leba tshekatsheko mo tleloseng ya bo 4 fa tlase);
- Fa modirisi a sa kgona go rarabolola ngongorego ka Sethusi, ADR, kgotsa Boladi;

(Karolo 137 & 141)

(Melawana ya taolo 49, 51)

4. ***Alternative Dispute Resolution agent (ADR) (Bothati jo bongwe jwa Tharabololo ya Dikganetsano)***

ADR ke setheo se se lekanang go rarabolola dikganetsano ka mokgwa wa poelano, tsereganyo kgotsa katlholo.

Fa modirisi a lebisitse kganetsano go ADR mme ADR e bona gore mongwe wa makoko ga a na tirisano kgotsa e bona gore kganetsano e ka se kgone go rarabololwa, ADR e tshwanetse go rebola setifikeiti se se kayang fa thulaganyo tharabololo ya dikganetsano e retetse. Morero o ka lebišwa kwa Lekgotleng go rarabololwa.

(Karolo 134)

(Molawana wa taolo 51)

Dikgato tse di tshwanetseng go latelwa fa o tsenya ngongorego le Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto

Modirisi a ka ikgolaganya le Bolaodi jwa Bosetšhaba lwa Sekoloto ka mogala kgotsa a ka tlatsa foromo ya ngongorego, e e ka bonwang mo Bolaoding. Modirisi o tshwanetse go neelana ka tshedimosetso e e latelang fa a tsenya ngongorego:

- Leina ka botlalo, sefane le nomoro ya ID;
- Dintlha tsa kgolagano;
- Tlhaloso ya ngongorego ka bokhutshwane.

Ngongorego e ka tsenngwa fela le Bolaodi fa modirisi a setse a lekile go rarabolola morero le motlamedi wa dikoloto e bile maiteko a retetse.

Bolaodi bo ya go:

- rebola kitiso ya go se fetise fa bo fitlhetse gore morero o kwa ntle ga thata ya Molao;
- batlisisa ngongorego; kgotsa
- lebisa morero kwa go sethusi se se nang le thata kgotsa kwa go ADR kgotsa kwa kgotleng ya badirisi.

Fa ngongorego e lebisitswe go batlisisiwa, NCR e ya go tlhotlhomisa pegelo ya mmatlisisi le

- go rebola kitsiso ya go se fetise; kgotsa
- go lebisa morero kwa Kgotleng go swediwa.

Fa ngongorego e amana le **molato** go ya ka Molao, Bolaodi bo ya go lebisa morero kwa Bothating jwa Bosetšhaba lwa Botšhotšhisi gore ditšhatšhe tsa bosenyi di tlhagisiwe kgatlhanong le motho yo go ngongoregilweng ka ga ena.

Fa kganetsano e rarabolotswe, ditlamorago di ka romelwa kwa Kgotleng go diriwa taolo ya tumelano.

(Dikarolo 136, 138, 139 & 140)

(Molawana wa taolo 50)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Ombudsman (Sethusi) se se nang le thata:** Kantoro kgotsa setheo mo indasetering se se tlhomilweng ka mokgwa wa peomolao kgotsa ka mokgatlho wa boithaopo, go thusa go rarabolola dikganetsano magareng ga badirisi le ditheo mo indasetering. Ka gale merero e e ka rarabololwang ke Sethusi e tlhagisitswe sentle e bile se se bidiwa gore ke “thata” ya sona.
- **Molato:** Molao o tlhomamisa gore fa dikaelo tse di rileng tsa Molao di tlotswe, se ke molato e bile ditšhatšhe tsa bosenyi di ka tlhagisiwa kgatlanong le motho yo o tlotseng molao.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa Badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Tiragatso ya thetelelo le pateletso ya tuelo ya sekoloto (Kgaolo ya bo 7)
- Biro ya Dikoloto le Tshedimosetso ka ga Dikoloto (Kgaolo ya bo 9)
- Tiragatso ya NCA (Kgaolo ya bo 11)
- Dikgolaganyo tse di Mosola (Kgaolo ya bo 12)

Kgaolo ya bo 11

TIRAGATSO YA MOLAO WA BOSETŠHABA WA SEKOLOTO

Kgaolo e e samagana le ka moo Molao wa Bosetšhaba wa Sekoloto o diragadiwang ka teng. E ya go akaretsa ditlhogo tse di latelang:

- *National Credit Regulator* (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto)
- *National Consumer Council* (Lekgotla la Bosetšhaba la Badirisi.)

***National Credit Regulator* (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto)**

Molao o tlhoma *National Credit Regulator* (NCR) (Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto). NCR e laola mmaraka wa dikoloto le go diragatsa Molao.

- Ditiro:
Bolaodi:
 - ↳ bo rwele maikarabelo a go kwadisa batlamedi ba dikoloto, biro ya dikoloto le Bagakolodi ba Dikoloto;
 - ↳ bo tshwanetse go tlhokomela le go batlisisa dingongorego;

- ↳ bo rwele maikarabelo a go bega kwa Palamenteng ka ga go nna teng ga sekoloto, ditiro tsa dimmaraka, phitlhelelo ya sekoloto le maemo a go retelwa go duela ga badirisi;
 - ↳ bo rwele maikarabelo a go diragatsa Molao.
- Dithata:
- Bolaodi:
- ↳ bo batlisisa go se obamele ga mokwadisi mongwe le mongwe;
 - ↳ bo rebola dikitsiso tsa go se obamele;
 - ↳ bo sekisa go se obamele pele ga Lekgotla (Tribunal);
 - ↳ bo lebisa dingongorego kwa Lekgotleng;
 - ↳ bo kopa Lekgotla go phimola mokwadisi;
 - ↳ bo baya melawana mo kwadisong ya bakwadisi.

National Consumer Tribunal (Lekgotla la Bosetšhaba la Badirisi)

Molao gape o tlhoma **National Consumer Tribunal** (Lekgotla la Bosetšhaba la Badirisi). Lekgotla le ne la tlhomiwa go athola dintlha tsa dikoloto tse di ganetsanang sekao tse di neng tsa se ke tsa rarabololwa ka NCR. Le ka neela taolo le dikotlhao tse di tlhagelelang fa tlase:

- Ditaolo:
- ↳ Lekgotla, le le tsenang e le leloko le le lengwe kgotsa banka e e tletseng ya maloko a le mararo, le ka swetsa ka merero e e latelang:
 - Go phimolwa ga bakwadisi;
 - Merero e fetisitsweng ke Bolaodi;

- Go bewa ga dikotlhao mo go se obameleng go fitlhelwang mo teng;
 - Go dira ditaolo tsa ditshenyegelo mo mererong e e e swetsang;
 - Thebolo ya ditaolo tsa kutlwano mo makoko a utlwaneng ka ga tharabololo ya kganetsano;
 - Thebolo ya ditaolo tsa kutlwano mo makoko a utlwaneng ka ga tshiamiso ya sekoloto;
 - Go kaya fa maitsholo a mokwadisiwa a thibetswe go ya ka Molao;
 - Go laela gore mokwadisiwa a emise ditiro tse di rileng.
- Dikotlhao:
- ↳ Lekgotla le ka rebola kotlhao ya tsamaiso;
 - ↳ Kotlhao ga e a tshwanela go feta bokana ka milione o le mongwe wa diranta kgotsa diperesente di le 10 tsa lotseno lwa ngwaga le ngwaga la **rmokwadisi**; sengwe se se leng kwa godingwana.

(Karolo 150 & 151)

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Dikganetsano le Dingongorego (Kgaolo ya bo10)

TLHALOSO YA MAFOKO

- **Mokwadisi** –le akaretsa batlamedi ba dikoloto, bagakolodi ba dikoloto le dibiho tsa dikoloto tse di kwadisitsweng le Bolaodi.

DITLHOGO TSE DINGWE TSE DI AMANANG:

- Ditshwanelo tsa badirisi (Kgaolo ya bo 2)
- Ditiro tsa go bapatsa (Kgaolo ya bo 4)
- Ditshenyegelo (Kgaolo ya bo 5)
- Neelo, khutliso le tharabololo ya ka pele (Kgaolo ya bo 6)

Kgaolo ya bo 12

DIK GOLAGANO TSE DINGWE TSE DI MOSOLA

Mo kgaolong e o ya go fitlhela dintlha tsa kgolagano tsa ditheo kwa o ka tsenyang dingongorego tse di amanang le merero e e farologaneng.

- 1. The National Credit Regulator**
(Bolaodi jwa Bosetšhaba jwa Sekoloto)
- bo rarabolola dingongorego tse di amanang le ditumelano tsa dikoloto, biro ya dikoloto le Bagakolodi ba Dikoloto
Mogala: 0860 627 627
- 2. Financial Services Board**
(Boto ya Ditirelo tsa Dišhelete)
- e rarabolola dingongorego tse di amanang le ditirelo tsa ditšhelete tse e seng tsa dibanka sekao dikema tsa dipeeletso, matlole tholotiro a bainšori le mekgatlho ya botsalano
Mogala wa mahala: 0800 110 443 kgotsa 0800 202 087
Fekese: (012) 347 0221

- 3. Credit Information Ombudsman**
(Sethusi sa Thedimosetso ka ga Dikoloto)
- se rarabolola dingongorego dingwe le dingwe tse di amanang le tshedimosetso ka ga dikoloto
Setheo sa Thuso: 0861 662 837 kgotsa 0860 OMBUDS
- 4. Ombudsman for Banking Services**
(Sethusi sa Ditirelo tsa Banka)
- se rarabolola dingongorego dingwe le dingwe tse di malebana le ditirelo tsa banka le dikumo
Mogala: 0860 800 900 or 0860 OMBUDS
Fekese: (011) 838 0043
- 5. Debt Collectors Council**
(Khansale ya Bakokoanyi ba Dikoloto)
- e rarabolola dingongorego tse di amanang le kokoanyo ya dikoloto
Mogala: (012) 804 9808
Fekese: (012) 841 6238
- 6. Department of Trade and Industry**
(Lefapha la Kgwebo le Indaseteri)
Mogala: (012) 349 9500
Setheo sa Thuso: 0861 843 384
Fekese: 0861 843 888

7. Provincial Consumer Affairs Directorates

(Dikantoro tsa Diporofense tsa Merero ya Badirisi)

- di rarabolola dingongorego fa modirisi a akanya gore
ditshwanelo tsa gagwe di gatakilwe

Kapa Botlhaba

Mogala: (040) 609 3663

Fekese: (040) 609 3201

Mpumalanga

Mogala: (013) 752 3761

Fekese: (013) 752 3729

Foreisetata

Mogala: (051) 400 4852

Fekese: (051) 400 9609/10

Bokone Bophirima

Mogala: (018) 387 7700

Fekese: (018) 392 5660

Gauteng

Mogala: (011)355 8008/6

Fekese: (011) 355 8019

Kapa Bokone

Mogala: (053) 830 4800

Fekese: (053) 832 4830

Kwa-Zulu Natal

Mogala: (031) 310 5300

Fekese: (031) 310 5416

Kapa Bophirima

Mogala: 0800 007 081

Fekese: (021) 483 5872

Limpopo

Mogala: (015) 291 2863/4/2

Fekese: (015) 291 2898